

Az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára

PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN—
BERCZELINÉ MONORI ERZSÉBET

I. Előzmények

1

Az első magyar színészettörténeti gyűjtemény gyökerei *Széchényi* Ferenc könyvtáráig nyúlnak vissza, mely már gazdag idevágó anyagot tartalmazott. Pedig akkor, mikor hungaricumkönyvtárát gyűjteni kezdte (1787), nálunk csak az iskolai színjátéknak volt több évszázados múltja; az olasz és német nyelvű színeszt csak nemrégiben idegenből idetelepített palánta, a magyar színjátszás megteremtésére irányuló mozgalom pedig csak akkor indul meg s párhuzamosan fejlődik *Széchényi* törekvéseivel mint a nemzeti kultúra emelését célzó mozgalom egy másik ága. A nagyecenki könyvtár a magyarországi színházra, a soproni pedig, mely különösebb gyűjtőszempont nélkül, de kora színvonalán álló főúri könyvtár volt,¹ általános és a külföldi színjátszásra vonatkozó műveket tartalmazott.

Széchényi Ferenc nem tartozott ugyan a kor nagy színházi mecénásai közé mint kortársai közül az *Eszterházyak*, *Erdődyek*, *Pálffyok* vagy *Rádayok*, de nem vonhatta ki magát a kor magas rendű színházi kultúrájából, mely akkor a főúri életformához szorosan hozzátartozott. Így nemcsak fenntartotta, hanem valószínűleg ő is építette a nagyecenki kastélyszínházat.²

Nagyecenki hungaricum-könyvtárának a színházi vonatkozású nyomtatványok szerves részét alkották. Mindaz a nyomtatott anyag, ami a magyarországi iskolai színjátéokra, a hazai idegen nyelvű, de főképp a kezdő magyar színészetre vonatkozott, meglehetősen teljességben megvolt már a cenki könyvtárban. Az első magyar színjátszók tevékenységét különös figyelemmel kísérte, hiszen közös célért dolgoztak.

Ez a teljesség *Széchényi* gyűjtési elvének gyümölcse, melyet Denis mint egyedül helyeset jelöl meg a *Széchényi*-katalógus első kötetének előszavában.³ Gyűjtési körén belül nem volt tekintettel se értékre, se terjedelemre, hanem mindent megőrzött, jól tudva, hogy épp a legjelentéktelenebb füzetek válnak a legértékesebbekké, mert csekély terjedelmüknel fogva hamar elkallódnak. És valóban: a *Széchényi* Könyvtár számos unikumnak tekinthető aprónyomtatványa származik az ő gyűjtéséből.⁴ Ezek részint különböző főúri családokkal és szintársulatokkal való kapcsolatai révén kerültek hozzá, s az érdem elsősorban nem a megszerzése, hanem a megőrzése. De a nagyobb rész céltudatos gyűjtés eredménye. Kapcsolatot tart fenn írókkal, a magyar származású *Gruber* Károly Antal német színész és író 1805—1806-ban a már „országossá” vált *Széchényi* Könyvtár tisztviselője, *Bárány* Péter, az első magyar szintársulat egyik legbuzgóbb dráma-átdolgozója (ő fordította a megnyitó előadás darabját, *A talált gyermeket* is) az ő szolgálatában

áll, levelezik Kónyi János strázsamesterrel, az első magyarul adott színjáték, a *Gróf Waltron* fordítójával, és Pállya Istvánnal, az iskolai dráma buzgó művelőjével is.⁵

Széchenyi haláláig gondoskodott az 1802-ben a nemzetnek ajándékozott könyvtárról, 1848-ban a nagycenki gyűjteményhez hozzácsatolva a soproni könyvtárat is. 1805-ben és 1809-ben *Napoleon* előnyomulásakor a könyvtárat Temesvárra, illetve Nagyváradra vitték. De a menekülés folyamán nem szenvedett semmi csorbát, sőt különböző szerzeményekkel gyarapodott.⁶ Valószínűleg akkor kerültek a gyűjteménybe *Patachich* váradi püspök latin operaelőadásainak egyedül itt megmaradt szövegekönvei.

Széchenyi a hungaricum gyűjtemény katalógusának kiadásáról is gondoskodott⁷ s ez pontos képet ad a könyvtár színészettörténeti vonatkozású anyagáról. Az *Indexek Dramatica Opera* címen sorolják fel az idevágó műveket, az első 120-at az első *Supplementumé*, 20-at a másodiké, 14-et a harmadiké. A katalógus maga felvesz még egy drámai művet, mely az *Indexből* kimaradt. Ez a *Comico-Tragoedia* egy 1748-ból való, hely nélkül megjelent kiadása.⁸

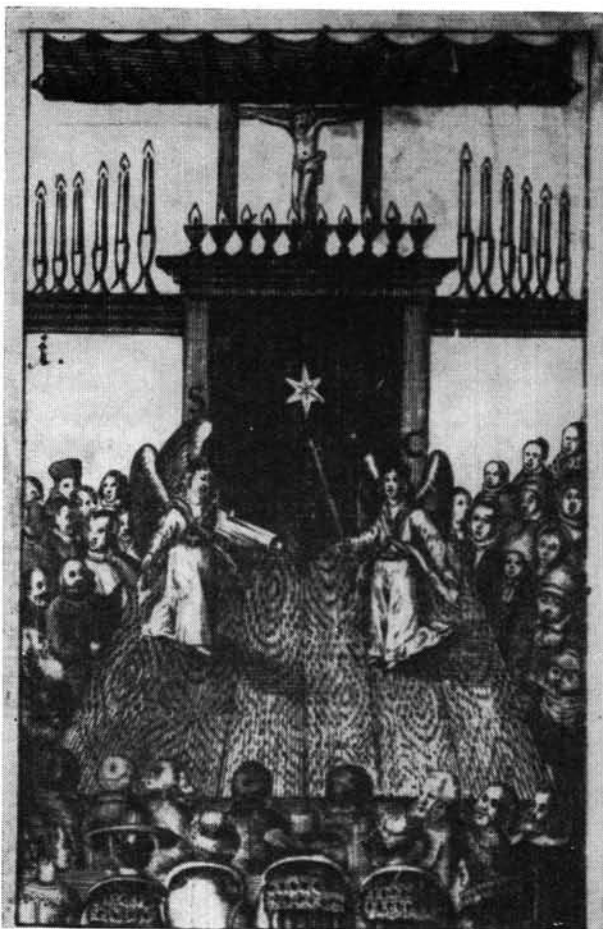
Az első *Index* nyelv szerint három csoportra tagolja az anyagot (I. Latina; II. Hungarica; III. Germanico-Gallica) s a csoportokon belül különválasztja a színészettörténeti műveket, a gyűjteményes kiadásokat és a szövegeket. De ez utóbbiak is — különösen az iskoladrámák és programjaik s az opera-szövegekönvek — sok színészettörténeti anyagot is tartalmaznak. Így az *Erdődy* gróf pozsonyi színházában előadott *Julius Sabinus* c. daljáték librettójának függeléke napról napra közli az ott színre került operák címét.⁹ A felsoroltak közt a legbecesebb darab a gyönyörű kiállítású *Hochgräflich Erdödyischer Theateralmanach* egyetlen magyarországi példánya.¹⁰ A színjátszásra vonatkozó művek közt találjuk az *Ungrisches Magazin* II. kötetében megjelent *Chronologie des Theaters zu Pressburgot*, a *Brockmann Hattýú Hlonájáról* Bécsben 1788-ban kiadott kommentárt, *Gruber Károly* Antal tanulmányát *Iffland* mimikájáról, *Erdődy János Magyar Játékszínét*, Abaúj vármegye nyomtatott levelét „a többi Magyar Országi Vármegyékhez a Pesti Magyar Teátromi Társaság elő mozditása végett 10. Apr. 1793” és az első magyar színjátszó társaság *Magyar Teátromi Zsebkönyvét* 1794-re és 1795-re.

A drámaszövegek közt sok az iskoladráma, latin és magyar nyelvű, protestáns és katolikus egyaránt. A legrégebb *Lackner* Kristóf Sopronban előadott *Electio Trigonianája* (Francofurti 1617). Itt van *Rezik Pigrítiusának* 1707-i kiadása és *Illei* János Budán előadott latin iskoladrámáinak gyűjteménye, a *Ludi Tragici* (Comaromii 1791). A magyar iskoladrámák közt a főhelyet a jezsuiták foglalják el, *Faludi*, *Illei* a *Tornyos Péterrel*, *Kereskényi*, *Kunics* a *Szedeciással*, de itt vannak a piaristák is, főképp *Simai* Kristóf a *Mesterséges ravaszággal*, *Gyapai Mártonnal*, a *Váratlan vendéggel* és az *Igazházzal*. De megtalálható mindaz a magyar drámai termés, ami nyomtatásban addig megjelent: *Bessenyei* összes drámái, *Péczeli*, *Zechenter* darabjai, *Kazinczy Hamlet*-fordítása, az első *Molière*-fordítások, *Szentjóbi Szabó László Mátyás királya* magyar és német kiadásban, a két magyar színdarab-gyűjtemény, a *Magyar Játékszín* és az *Erdélyi Játékos Gyűjtemény* s az első magyar szintársulat nyomtatásban egyenkint megjelent műsordarabjai, többnyire egyetlen példányok, mint az első magyar daljáték, a *Pikko hertzeg és Jutka Persi*.

A német drámák közt részint magyar tárgyú, részint magyarországi szerzőtől

német nyelven megjelent darabok vannak, így *Girzick István királya*, *Werthes Zrínyije*, *Gruber Károly Antal Die Neger* c. színjátéka, nyilván a szerző ajándéka, ki már 1803-ban ott van az első adományozók között.¹¹ Az egyetlen francia mű *Geiger Mátyás* jezsuitának leírása a Nagyszombatban 1765-ben *II. József* házasságkötése alkalmával rendezett ünnepekről az akkor előadott két francia játék szövegével.¹²

Gazdag kéziratos színesztörténeti anyagot találunk a *Széchenyi*-féle kéziratkatalógusban¹³ négy gyűjtőcím alá foglalva. Ezek közül a legfontosabb a *Theatralia hungarica*.¹⁴ Ez *Chronegk Kodrus* c. tragédiájának *Szrogh* Sámuelettől¹⁵ készített verses fordításán kívül az első magyar színtársulat öt zsebkönyvének kéziratos cenzúrai példányát tartalmazza. Nyomatott kiadását csupán kettőnek ismerjük.¹⁶ Az *Actiones Comicae Hungaricae*¹⁷ címszó alatt van *Szomor Máténak*,

P. Eisenberg: *Ein zwiefacher poetischer Act...* Bártfa 1654.
(*Jankovich* gyűjtemény) Az előadás egyik jelenete

az első magyar színtársulat tagjának 1794-ben részben verses *Molière*-fordítása, az *Amphitruon*. A *Comicae Hungaricae*¹⁸ öt vígjáték-fordítás engedélyezett cenzúrai példányát tartalmazza, melyeket a magyar színtársulatok elő is adtak. Végül a *Comoediae Germanicae et Hungaricae*¹⁹ kilenc dráma cenzúrai példánya, túlnyomóan az első magyar színtársulat darabjai és egy magyarországi német szerző tündérajátéka. Ezekon kívül még egyes darabok is előfordulnak a katalógusban, így *Werthes Matthias Corvinusának* magyar fordítása *Bárány Pétertől*²⁰ a cenzori „non admittitur”-ral. Mint-hogy *Werthes* darabja nyomtatásban nem jelent meg és kézirata is elveszett, csak ebből a fordításból ismerjük.²¹

Volt még olyan színesztörténeti anyag *Széchenyi* Ferenc gyűjteményében, főképp aprónyomatványok, me-

lyeket a katalógusok nem sorolnak fel, iskoladráma-szövegek, programok és színházi zsebkönyvek, köztük a legrégebb 1783-ból való pesti német zsebkönyv.²² Mindent összevéve olyan gazdag anyag, amely az *Országos Széchényi Könyvtár*at ebből a szempontból az összes hazai közgyűjtemények fölé emelte.

2

A külföldi színészettörténeti gyűjtemények nagy része magángyűjtők kollekcioira épült. Az ilyen irányú gyűjtés legkorábban Franciaországban indult meg. Itt már 1733-tól szerepelnek az árveréseken magánkönyvtárak külön színházi gyűjteményekkel.²³ A milánói *Museo Teatrale alla Scala* alapját a francia Jules Sambon-féle kollekciónak megvásárlásával vetették meg. A berlini gyűjtemény magja Louis Schneider színész, a bécsié Hugo Thimig hagyatéka.

Nálunk egy számot tevő színháztörténeti gyűjtemény volt: Bayer Józsefé (1851–1919), a magyar játékszín első történetírójáé. Ez azonban tragikus módon szétszóródott. Még lajstroma sem maradt, úgy, hogy értékének megítélésében azon a töredékes kéziratanyagon kívül, mely részben kerülő úton mégis az Országos Széchényi Könyvtárba került, csak néhány szemtanú tanúságára vagyunk utalva.²⁴ Magas tudományos színvonalon álló ritka kiadványokban is gazdag színészettörténeti és Shakespeare-könyvtárán kívül főképp a magyar színészetre vonatkozó dokumentumokat gyűjtötte össze: iratokat, feljegyzéseket, sűgőkönveket, zsebkönveket, színházi újságokat és színlapokat, melyekből többet publikált is. Amit eredetiben nem tudott megszerezni, arról másolatot készített, így a magyar levéltárakban fellelhető színházi vonatkozású anyagról, melynek az *Acta Theatralia* nevet adta.

A *Bayer-gyűjteményt* a pécsi egyetem vásárolta meg, és szétosztotta különböző intézetek között. A pécsi egyetem bölcsészeti karának megszüntetésekor az így szétszóródott könyvtár egyes részei Kolozsvárra, majd Szegedre kerültek, ahonnan sok művet mint duplumot ismét továbbadtak. A történeti forrásanyag-nak nyoma veszett. 1956-ban a pécsi egyetemi könyvtár padlásán találtak mintegy 30 db, minden valószínűség szerint innen származó sűgőkönvet.²⁵ Nyoma veszett Kelemen László a gyűjteményben levő följegyzéseinek is, melyeket Staud Géza Bayer egy posthumus cikkéből rekonstruált.²⁶ Bayer kézirateit az örökös 1949-ben az Országos Széchényi Könyvtárnak ajándékozta. A közte levő színdarab-anyag a *Színháztörténeti Tárb*a került.

Még egy kisebb területre szorított tudományos szándékú gyűjtővel találkozzunk. Ez *id. Szinnyei József*, kinek 719 db 1870 előtti színlapot, 151 zsebkönvet és 120–130 db egyleveles emlényt tartalmazó gyűjteményét egyéb hagyatékkal együtt 1916-ban az Országos Széchényi Könyvtár vásárolta meg,²⁷ s ott magjává lett a könyvtár gazdag színlap- és zsebkönvgyűjteményének. Nagyobb mennyiségű hazai német zsebkönv került a könyvtárba a múlt század végén Ellinger Gusztáv hagyatékából.

Maguknak a színészeknek is volt kisebb-nagyobb gyűjteményük, mely azonban inkább csak személyes emlékeik megőrzésére szorítkozott. Levelek, naplók, képek, üdvözlőversek, de még inkább a közönségtől kapott ajándékok tették ezeknek a gyűjteményeknek a zömét. Első seregszempléjük az 1890-ben, a magyar színészet megindulásának századfordulóján rendezett kiállítás, melynek egyes részei

azonban inkább valami ékszer- vagy ötvösművészeti gyűjteményhez hasonlítottak.²⁸ Erre célozva nevezi az egyik egykorú kritikus a kiállítást „hiúság vásárának”.²⁹

Az átlagból kimagasló *Fáncsy* Lajos színlapgyűjteménye, melyben az 1829 és 1844 közti évekből 16 kötetre valót gyűjtött össze azoknak a társulatoknak a műsorából, amelyeknél játszott.³⁰ A *Rakodczay* és *Krecsányi* hagyatékban együtt található igazgatásuk idejének színlapjai.

Színészi gyűjteménynek tekinthető *Tóth* László hírlapíróé, aki nagyapjának, *Tóth* Józsefnek, a Nemzeti Színház színészenek és apjának, *Tóth* Imrénének, a Nemzeti Színház igazgatójának iratait s emlékeit őrizte meg, s amely sajnálatosan szétszóródott. *Rozsnyay* Kálmán gyűjteménye feleségétől, *Prielle* Kornéliától származott. Ebből az Országos Széchényi Könyvtár 1910-ben vásárolt nagyobb mennyiséget, *Prielle* és más magyar színészlevelek mellett sok külföldi művész levélét.³¹

Az egészen csekély számú XX. századi amatőr-gyűjtők közül³² *Bedő* Rudolfnak főképp aprónyomtatványokat és metszeteket tartalmazó gyűjteménye nevezetes. A két világháború közt a magyar könyvpiac színház történeti gyűjtőt nem tartott számon.³³

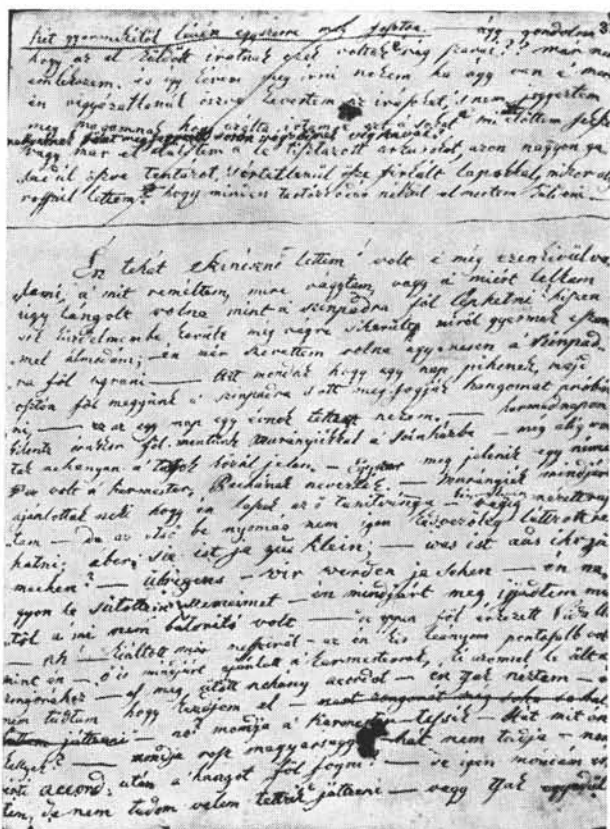
A forrásanyag azonban gyűjtők nélkül is gyűlt, hivatalokban, színészek és színházvezetők irataiban és főképp magukban a színházakban iratok, színlapok, szövegek, kották, tervek és képek alakjában. De, hogy ez az anyag gyűjtendő és közgyűjteményben megőrzendő volna, arra a köztudat csak a múlt század 80-as éveiben eszmél rá.

Az első lökést a Nemzeti Színház félszázados jubileumának közeledése adta (1887). *Zichy* Antal pendíti meg 1881-ben a magyar játékszín történetének eszméjét, s egyben bejelenti, hogy a *Kisfaludy Társaság* 200 arany pályadíjat fog kifizetni megíratására. Erre a bejelentésre reflektál *Rakodczay* Pál egy cikkében kifejtve, hogy ennek előfeltétele a magyar színészet történetére vonatkozó anyag összegyűjtése.³⁴ *Id. Szinnyei* József is felhívta erre a figyelmet *Rajkai Friebeisz* István lapjában, a *Színpadban*. Hogy az ezeknek nyomán feltámadt érdeklődés milyen nagy hatósugarú volt, azt példázza egy 1882. július 25-éről való csikszeredai színlap,³⁵ melyben felkérlik a közönséget, hogy akinek a magyar színjátszás történetére vonatkozó adalékok, „úgy mint színlapok, sűgőkönyvek, emléklapok, jegyzetek, halotti gyászjelentések, levelek, okmányok stb.” birtokában vannak, küldjék be vagy ajándékképp, vagy csak lemásolás végett a színlap épületébe. Hogy a felszólításnak mely alkalmasint más helyeken is megjelent, volt-e fogantaja, nem tudjuk. De annyi bizonyos, hogy megindult egy folyamat, mely a magyar színészet történeti emlékeinek hatékonyabb összegyűjtéséhez vezetett. Ez a gyűjtés mindenekelőtt az Országos Széchényi Könyvtárban indult meg nagyobb lendülettel.

3

A színésztörténeti anyag gyűjtését az Országos Széchényi Könyvtár a századfordulóra nem sorozta elsőrendű feladatai közé. Ami mégis idekerült, az vagy egyszerűen mint hungaricum kapott helyet, vagy pedig, elsősorban a kéziratos anyag, a színjátszás és irodalom szoros kapcsolatánál fogva az irodalom kerületén át jutott a gyűjteménybe. A színházvezetők közt sok volt az író, színészek és drá-

maírók közt élénk a levelezés. Így már Fáy András és Bajza József 1877-ben megvásárolt³⁶ levelezése sok idevágó anyagot tartalmazott, ugyanígy Aranka György 1895-ben idekerült levelei és Abonyi Lajoséi.³⁷ Fáy Andrásnak 1908-ban megszerzett irataiban bőven vannak a magyar színjátszást érintő irományok, Justh Zsigmond kézírataiban is találunk színházi vonatkozásút.³⁸ A példákat még sokszorozhatnók. Sok a színházi vonatkozás a zenei kéziratokban, elsősorban az 1904 óta itt őrzött Erkel-hagyatékban.³⁹ De más jellegű iratok is őriznek színháztörténeti anyagot, így Podmaniczky Frigyes naplójának 19 köteté, melyeket 1888 és 1896 közt több részletben adományozott a könyvtárnak, vagy

Részlet Déryné naplójából

Khevenhüller-Metsch herceg emlékiratai, melyek a magyarországi német színházra vonatkozó adatokat tartalmaznak.⁴⁰

Az átmenetet Szigligeti kézíratai alkotják, melyeknek zöme 96 kötetben 1897-ben hagyatékából került a könyvtár birtokába.⁴¹ Szigligetit az irodalomtörténet mint drámaírót tartja számon, de ezek a drámák a magyar színház szolgálatában születtek, s írójuk egyben a Nemzeti Színház egyik legnagyobb vezetője és rendezője is. Hagyatéka drámaszövegeken kívül, melyek közt cenzúrai, sugó- és rendezőpéldányok is vannak, s az első magyar Faust-fordítás nyomtatásban soha meg nem jelent szövege is, színházelméleti és -történeti dolgozatokat, színházi iratokat, főképp jelentéseket is tartalmaznak, és levelezésének zöme is színházi vonatkozású.

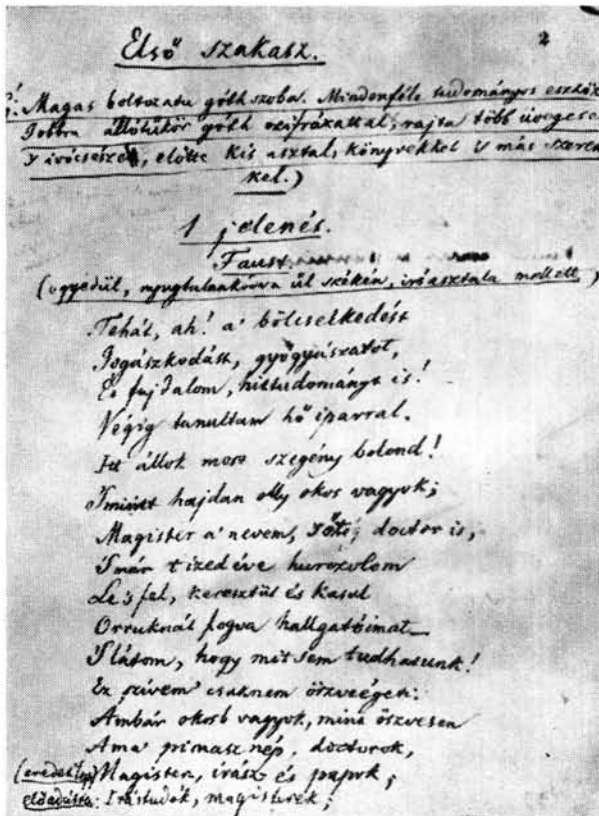
A nyolevanes évektől kezdve eleinte szórványosan, később már rendszeresen nő az az anyag, amely már mint színháztörténeti forrás kerül a könyvtárba. A gyűjtőkörnek ez a tágulása részben a már említett országos érdeklődésnek tudható be, mely nemcsak a könyvtár figyelmét fordította felé, hanem a színészekét és színházvezetőkéit is, akik egyre gyakrabban hagyták pályájuk írásos emlékeit a könyvtárba. A másik ok személyi természetű. 1888-ban lépett a könyvtár szol-

gálatába id. Szinnyei József színészettörténeti író⁴² és gyűjtő, s bár energiáját főképp a *Hírlaptár* megszervezése, s alapvető életrajzgyűjteményének megírása kötötte le, ez irányú érdeklődése se maradt hatástalanul a könyvtár fejlődésére. 1898 óta a könyvtár tisztviselője *Vértesy Jenő*, aki dráma- és színészettörténeti érdeklődését itt is gyümölcsöztette, s az idevágó könyvtári anyagot ismerető cikkeivel erősen hozzájárult a színészettörténeti források értékelésének fokozásához.

Elsőnek a kéziratos szövegek gyűjtése indul meg. 1884-ben szerzi meg a Kézirattár *Ihász Imre* honosításának, az első magyar színjátszó társaság kedves műsordarabjának kézirátát, az *Egervári Bálint németbe Slenszhajn* c. „tábori érzékeny játék”-ot s 1902-ben már itt találjuk *Nagy Ignác Tisztújításának* és *Garay János Báthory Erzsébetjének* cenzúrai példányait.⁴³ A sűgőkönyvek rendszeres gyűjtése azonban csak 1904-ben kezdődik, amikor 36 darabbal megvetik a könyvtár gazdag sűgőkönyv-gyűjteményének alapját. 1909-ben már 246 db a sűgőkönyvek száma, s ez 1916-ig újabb 65 darabbal gyarapodott. De hogy a gyűjtőszempont ekkor még mennyire túlnyomóan drámatörténeti volt, arra nézve jellemző, hogy

csak olyan sűgőkönyveket gyűjtöttek, melyeknek szövege nyomtatásban nem jelent meg. Szerencsére ez a szempont eleinte nem érvényesült mereven, és így a gyűjteménybe több olyan darab „csúszott”, amelynek nyomtatott szövege is van.⁴⁴ Az első sűgőkönyv-vételek közt szerepel egy *Don Juan* c. „tragedia et comedia”, mely *Molière* darabjának és *Mozart* operaszövegének sajtóságtos kontaminációja, több *Shakespeare*- és *Schiller*-darab abban a formában, ahogy a magyar vidéki színpadokon előadták.

Elsősorban színház-történeti érdekességük a *Hinz* bábjátékos családnak pesti német dialektusban írt, *Don Juan* és *Faust* változatokat is tartalmazó, s a városligeti vurstliban a 80-as évekig használt szövegek könyvei, melyeket

Részlet Szigligeti Ede kiadatlan *Faust*-fordításának kéziratából

Bevilaqua Béla a társulat vándorkönyvével együtt a könyvtár számára megszerzett, s melyeknek az ilyen szövegek ritkasága ad rendkívüli értéket.⁴⁵

Az első színész-emlékiratot 1897-ben vásárolta meg a könyvtár, *Déryné* naplóját 12 írott kötetben, 1910-ben *Balog* István 1820 és 1839 közt írt naplóját, s 1928 óta itt vannak 8 füzetben *Jászai* Mari memoárjai is. Ennek az ad különös jelentőséget, hogy bár kétszer is kiadták, a két kiadás nem fedi, hanem inkább kiegészíti egymást, s az eredetitől mind a kettő erősen eltér.⁴⁶

A századforduló óta már nemcsak irodalmi összefüggésben kerültek be a könyvtárba színészlevelek és egész levelezések, bár továbbra is az *Irodalmi Levelestárban* voltak elhelyezve. *Prielle* Kornélia leveleiből már 1906-ban megszerzett a Kézirattár egy jelentékeny gyűjteményt. Az Országos Széchényi Könyvtár *Kézirattára* ma a színészlevelek leggazdagabb lelőhelye. Az első nagy összefüggő színészlevelezés, mely itt helyet kapott, *E. Kovács* Gyuláé.⁴⁷

Ugyancsak a századfordulóval kezdődik a színészek teljes hagyatékának elhelyezése a könyvtárban. Elsőnek *Egressy* Gábor iratai kerülnek ide 1901-ben: 19 kézirat, 739 levél és 97 analecta. Közte van két kötet bécsi színlap 1837/38-ból és két kötet bécsi, müncheni és párizsi 1892/93-ból, külföldi tanulmányútjainak emlékei, különböző jegyzetei, naplói, tervezetei, okmányai, köztük egy idézés a bírósághoz 1850. október 3-ról és a megkegyelmezési okirat 1851. október 7-ről.⁴⁸

1908-ban *Lánczy* Ilka hagyatéka került a *Kézirattárba*, mely *Keglevich* István intendánsra vonatkozó anyagot is tartalmaz, 1914-ben *Nikolits* Döme ajándékozta a könyvtárnak *Molnár* György kézíratait 9 köteggel. 1922-ben kapta a könyvtár a leggazdagabb színészi hagyatékot, *Rakodczay* Pálét, aki színész, színigazgató és a magyar színháztörténetnek is egyik úttörője volt. Ez főképp színészlevelek-

Rakodczay Pál *Macbeth* szerepében. (Rakodczay-gyűjtemény)

nek gazdag gyűjteménye. Saját feleségéhez írt 428 levele mellett, melyeket *Színészi pályám levelekben* címen foglalt kötetbe, 734 színészlevél három kötetben *Rakodczay Pál levelesládája — Színészet* címmel — közte *Prielle Kornélia* 97, *Jászai Mari* 14, *Molnár György* 55 levele — és íróktól kapott 328 levél tartozik hozzá. Megőrizte teljes szerepjegyzékét, bevételeinek és kiadásainak kimutatását színgazgató korából, ennek a korszaknak a színlapjait egy kötetben (1894—1897), aminek az az érdekessége, hogy itt találjuk együtt a legtöbb vidéki *Shakespeare*-színlapot. Ehhez járul nyomtatásban megjelent cikkeinek gyűjteménye és kéziratos írói hagyatéka, valamint nagyszámú fénykép, mellyel cikkeinek és levelezésének köteteit teleragasztotta.⁴⁹

Kisebb, de nem kevésbé jelentős a századforduló legkiválóbb vidéki színgazgatójának, *Krecsányi Ignác*nak hagyatéka, melyet özvegye 1924-ben a könyvtárnak ajándékozott. Ez 3 kötet kéziratból, 5 *Jókai*-levélből és a temesvári színtársulat egy emlékalbumából áll.⁵⁰

Az első színház, melynek teljes írott és nyomtatott forrásanyaga 1900-ban az Országos Széchényi Könyvtárba került, a XVIII. század végétől a múlt század 80-as éveigi fennállott szomolnoki német műkedvelő színtársulat volt. Tartalmazza a társulat összes iratait, könyv- és kottatárát, még belépőjegyeket is. Megmaradt könyvválománya 572 nyomtatott színdarab, köztük 3 *Shakespeare*-dráma, 152 színmű kiírt szerepekben — köztük *Kisfaludy Károly Szeget szeggelje*, ami arra mutat, hogy olykor magyar előadások is voltak — 29 kéziratos dráma, színdarabok kísérőzenéjének kottái, a *Norma* vezérlőkönyve és egy bábjáték szöveggönyve, egy kiszerepezett *Harlekin*-játékkal.⁵¹ Az oravicabányai hasonló német műkedvelő társulatnak, mely

Hihetetlen, de igaz!

A TERMÉSZET CSODÁI

**egy 3 lábú albaniai borju
s egy 3 lábú boszniai kakas képében.**

Aláírtnak sok aldozattal sikerült a természet e két csodáját, melyek a természetgazdag természet körö-
szelőljei, megszerelni. E valódi ritkaságok a bel-~~é~~ külföldi tudós egyetemek a egyetemen igen nagy háttal
idéztek elő, de különösen a 3 lábú albaniai borju, melynek elő jobb láb nem csak hogy egészen hiányzik, de
a lapockáján még csak nyoma sem látható, az egész világ tudósait legnagyobbámulatra gerjesztették. — A boszniai
kakas pedig a természettel ellenkezőleg 3 lábú borju; a láb tökéletesen kifejlett, lapockával ellátott, a szállítás
legcsodálatosabb tekintetét kölcsönöz.

Igen nagy érdekeltiséget szűn e két csodálatos alak szemlélésén, melyek közül az egyik a szociológusok egyi-
keblől egyetel többet, a másik egyetel kevesebbet bír.

Európai viszonyaink alatt e két állat a magasabb és legmagasabb szemléletű legnagyobb érdekeltiséggel
szemlélhetők, azért e város nagyérdemű lakosságát is bátorítodom felkérni, hogy minél számosebben szerencsét-
tossanak becses látogatóikkal.

E két csoda-állat már a járai múzeumnak megvételék.

Toldy János.

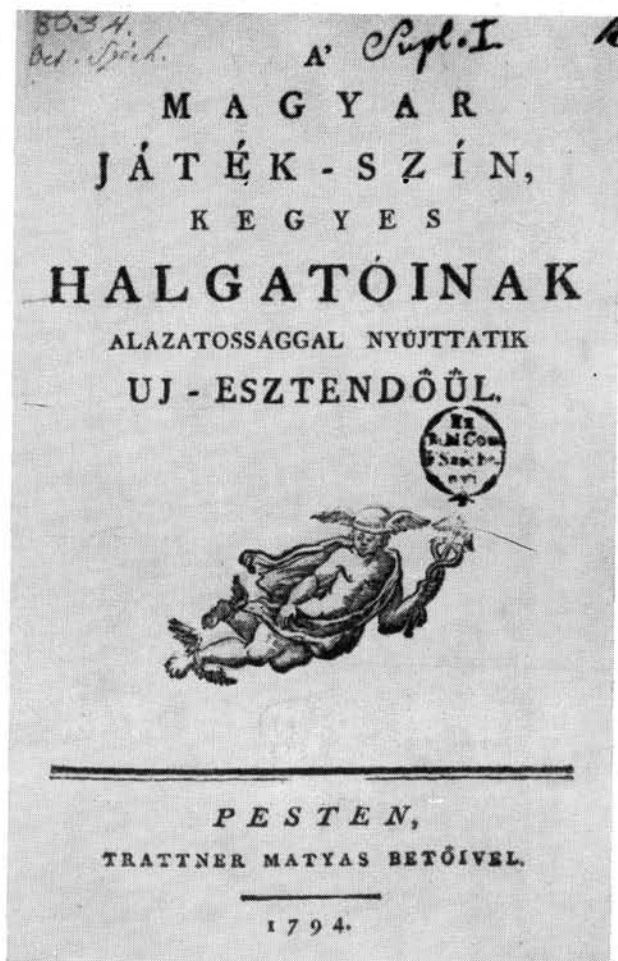
**Minden a panorámába beillesztett egyén e csoda-állatotnak legyen megismerhető.
Látható Nérel Ferencz ur teremében a panoráma mellett.**

Cirkuszi plakát 1868-ból. (Szinyei gyűjtemény)

századunk elejéig játszott, csak irattára van meg az Országos Széchényi Könyvtárban.⁵²

Az első színháztörténeti anyag, amely egyes csoportként a könyvtárban 1931-ben rendezés alá került,⁵³ a színlapgyűjtemény. Ez a *Fáncsy* gyűjteményen, a *Rakodczay* és *Kreicsányi* hagyatékban levő színlapokon, s az *Uránia Tudományos Színház* 20 színlapkötetén kívül, mely a színház megszűnése után a könyvtárba került, 5939 egyes színlapot tartalmazott, melynek egy része (719 db) a Szinnyei hagyatékából való. A rendezés a színlapokat levéltári anyag módjára, fasciculásokba foglalva, egyes helyek szerint betűrendes felállításban, helyeken belül kronológiai rendbe sorozta. Az egész gyűjteményről cédulakatalógus készült, melyben minden fasciculus külön cédulát kapott.

A cédulakatalógus a helyek betűrendjét követte, s az 1848 előtti színlapokat egyenként felsorolta és magában foglalta a kötetekbe kötött színlapgyűjtemények helyi és időrendi mutatóját is. Hazai és külföldi magyar színlapok mellett magyarországi német színlapokat is tartalmaz, közte unikumokat is, mint a pesti német színház 1812-i megnyitó előadásának színlapját. Legrégibb darabja egy 1793-i kolozsvári színlap, itt van az első magyar *Hamlet*-előadás színlapja, s a gyűjtemény rengeteg vidéki *Shakespeare*- és *Schiller*-előadás emlékét őrzi sokszorososan kiegészítve *Bayer József* adatait.⁵⁴ Az első magyar színtársulatot öt színlap képviseli, de a magyar társulatok minden pesti megjelenésének van itt emléke. Megtalálható itt *Nuszöl József* német színész 1801-i magyar nyelvű előadásának egyetlen színlapja, s a pesti növendékpapság 1817-i előadásáé. Megtaláljuk *Molnár György* budai népszínháza megnyitó előadásának színlapját, s két legnagyobb sikerét, az *Ördög piluláit*, kör

Színházi zsebkönyv címlapja. (Széchényi gyűjtemény)

alakban, piros-fekete keretben, s a *Bem hadjárata*t is. Az országhatárokon túlról két New York-i (1876, 1878) és 12 bukaresti (1884—1891) magyar műkedvelő előadás emlékét őrzi a gyűjtemény. De fő értékét a kis vidéki vándorcsapatok és szerény műkedvelők színlapjai teszik, legfőképp a 70-es és 80-as évekből, mert működésüknek sokszor ezek az egyetlen dokumentumai. És még egy egyedülálló értéke az a *Szinnyei József* gyűjtéséből származó 190 színlap, amely mutatványosok műsorait őrzi. Ehhez az 1897-ig, a köteleispéldány-törvény életbe lépéséig terjedő gyűjteményhez járul még az a köteleispéldányként beküldött, negyedéves csomagokban őrzött színlaptömeg, mely az Országos Széchényi Könyvtárat a magyarországi színlapok leggazdagabb lelőhelyévé tette. A beszolgáltatott színlapok száma a századforduló idején évi 6000 és 9000 közt mozgott, a tetőfokot 1905-ben 10 503-mal érte el, az első világháború idején átlagosan évi 500-ra esett, míg a két világháború közt már csak 2000 az évi átlagszám; a legalacsonyabb 1933-ban 1408 darabbal.

A köteleispéldány-rendszer, melynek bevezetésére már *Széchényi* Ferenc megtette az első lépést, s melyet az alapítólevél 4. pontjába be is foglalt,⁵⁶ a könyvtár színházi zsebkönyv és röplap állaga számára is nagy gyarapodást hozott. Mert bár a rendeletekkel és törvényhozási úton ismételtén megújított beszolgáltatásnak igen nagy zökkenői voltak, ez a színházi nyomtatványoknál volt legkevésbé érezhető, mert a könyvpiac számára általában értéktelenek voltak, s a nyomdák is inkább a nagyobb terjedelmű, s értékesíthető termékeik beszolgáltatását mulasztották el. A zsebkönyv anyag egy része már megvolt az eredeti Széchényi anyagban, sok az aprónyomtatványok közt lappangott. A *Jankovich*⁵⁷ és *Horváth István*⁵⁸ gyűjtemények is tartalmaztak színháztörténeti forrásanyagot. *Ellinger* Gusztáv egy hazai német zsebkönyv-sorozattal gyarapította számukat, ehhez járult a *Szinnyei-hagyaték* zsebkönyv anyaga. De rendezésére már csak a Színháztörténeti Tár különválása után került sor.⁵⁹

Magyarországi színházi periodikákból az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárának van a leggazdagabb gyűjteménye. Legrégibb darabja a Pozsonyban 1798/99-ben a *Pressburger Zeitung* mellékleteként megjelent *Allgemeine Deutsche Theaterzeitung*. Az új anyag gyarapodásának legfőbb forrása a köteleispéldány. A magyarországi színházi lapok száma meghaladja az 500-at.⁶⁰ Tömegüket a sokszor kérésreletű vidéki színházi újságok nagy száma növeli. 1910-ben pl. 30 színházi lap jelent meg Magyarországon.⁶¹ Az országhatárokon túl megjelenő magyar színházi lapokból is vannak példányok az Országos Széchényi Könyvtár *Hírlaptárában*, így a chicagói *Színházi Újságból* (1938) és *Magyar Életből* (1938).⁶²

1940-ben a közoktatásügyi minisztérium megvásárolta az Országos Széchényi Könyvtár számára *Jónás* Alfréd 41 kötetből álló kéziratot színháztörténeti anyaggyűjteményét. A gyűjtemény a fővárosi színházak legkülönbözőbb szempont szerint összeállított kéziratok adattára: színházak műsorát, színészek szerepeit, magyarok külföldi és külföldi színészek budapesti vendéjátékait, az operettek kronológiai kimutatását, a Nemzeti Színház megnyitása előtti magyar színjátszás adatait, Kelemen László társulatának műsorát stb. tartalmazza. Ez volt az első eset arra, hogy ilyen természetű színháztörténeti anyag a könyvtárba került.⁶³

Századunk húszas éveiben már olyan egyre gyarapodó gazdag anyag halmozódott fel a könyvtárban, hogy méltán merülhetett fel egy önálló színháztörténeti osztály felállításának gondolata.⁶⁴ Az eszmét nemcsak az állag folytonos gazdagodása érlelte és egy másik belső ok, a könyvtár fokozatos differenciálódása, hanem egy külső is: a színésztudomány és a színháztörténeti gyűjtemények hatalmas lendületű fejlődése az egész világ kulturált országaiban. De a gyűjtemény felállításának ugyanannyi akadályja is volt a könyvtár rendszerében.

Széchenyi Ferenc könyvtárának csak két osztálya volt: a nyomtatványok és kéziratok tára, s ez maradt a helyzet 1882-ig, amikor is a levéltár különvált a kézírattártól. De követte 1884-ben a hírlapkönyvtár felállítása, melyben a nagy fővárosi könyvtárak hírlapanyagait egyesítették.⁶⁵ 1898-ban létesült a *Kézírattáron* belül az *Irodalmi Levelestár* csoportja, melyben a színészlevelek is helyet kaptak.

Egy külön zenei gyűjtemény megteremtésének gondolata már a századforduló idején felmerült. 1904-ben a *Kézírattár* megvásárolta *Erkel* Ferenc zeneirodalmi hagyatékát, s ennek rendezése kapcsán *Fejérpataky* László, a könyvtár akkori igazgatója, a *Kézírattáron* belül egy külön *Musica* szak felállítását rendelte el, mely két részre oszlott, a zenei kéziratok (*Manuscripta musica*) és a zenei levelek (*Epistolae musicae*) csoportjára. Minthogy ezeket a törzsanyagtól eleve különválasztották, kiemelésük a zenei osztály megalakulásakor nem ütközött különös nehézségbe. Ugyanez volt a helyzet a nyomtatványanyagnál is, mely mindössze két könyvtári szakot, a *Musícát* (*Musica theoretica* és *Musica practica* alszakokkal) és a *Liturgicát* érintette, melybe minden egyházi vonatkozású zenemű tartozott. 1924-ben *Isoz* Kálmánt bízták meg a zenei osztály felállításának előmunkálataival, s 1929-ben meg is valósult.⁶⁶

Sokkal bonyolultabb helyzet elé állított a színésztörténeti anyag különválasztása. Az első nehézséget magának a színészetnek komplex volta, az irodalommal és más művészetekkel való szoros összefonódottsága támasztotta; hozzájárult ehhez a könyvtár bonyolult szakrendszere, melyre egy 1869-ből való miniszteri rendelet folytán tért át, 1875-ben fejezve be az új felállítást. Ez az akkor legmodernebbnek számító müncheni rendszer volt, melyet némi módosítással alkalmaztak, XII főosztályra és 117 szakra osztva a könyvanyagot.⁶⁷

A színészeti vonatkozású anyag a legkülönbözőbb szakokba szóródott szét. A színészet történetét tárgyaló művek általában a H. lit. (Historia literaria) szakban kaptak helyet, a magyar vonatkozásúak a Hung. l.-ben (Hungarica literaria). Ugyanitt voltak általában a magyar vonatkozású színházi zsebkönyvek is. A színjátékok szövege az összes irodalmi szakokban fellelhetők voltak, mint a P. o. hung. (Poetae et oratores hungaricae), a P. o. germ., lat., it., hisp., gall., angl. és rel(iqui), az Opp. (Opera unius auctoris collecta) szakokban. A színpadképet, díszleteket, színházépületeket tárgyaló művek az Art. (Artes elegantiores) szakban kaptak helyet, a balettre vonatkozóak a Gymn. (Artes lusoriae et gymnasticae) csoportban. De a beosztás nem volt következetes és jutottak színészeti vonatkozású könyvek az L. eleg. g. (Litterae elegantiores generatim) és L. eleg. m. (Litterae elegantiores miscellaneae) szakokba is.

A különgyűjtemények is tartalmaztak idevágó anyagot. A *Régi Magyar Könyvtárban* volt az első magyarországi nyomtatott rendezőpéldány, *Eisenberg* Peter metszetekkel illusztrált 1652-ben megjelent *Ein zwiefacher Poetischer Akt*

lyezendő el. Az őrzésre mint hungaricum-könyvtár az Országos Széchényi Könyvtár volt hivatott. Nyilvánvaló volt az is, hogy az egyes színházak anyagának történeti egysége nem bontható meg, nem olvasható be a könyvtár törzsanyagába és különleges kezelést igényel.

Így elkerülhetlenné vált egy külön színháztörténeti osztály szervezése, amelynek megalapításával úgyszólván a sor végén ballagtunk a művelt országok között. Az új gyarapodáshoz csatlakozott mindaz, ami a könyvtár egyéb táraiból megcsontításuk nélkül kiemelhető volt, s most már ez a gazdag színháztörténeti anyag külön egységgé alakulva a saját törvényei szerint fejlődött és gyarapodott tovább.

II. A Színháztörténeti Tár keletkezése

I

Közel 65 esztendő telt el *Rakodczay* Pál cikkének megjelenése óta és éppen 20 éve múlt, hogy *Pukánszky* Kádár Jolán szónok tette az Országos Széchényi Könyvtáron belül külön színháztörténeti osztály létesítését, amikor 1945-ben, a háború befejeztével, a gondolat a megvalósulás útjára lépett.

A közvetlen lökést az adta, hogy a háborús események során az ún. Emke-épület megrongálódott, s a Nemzeti Színház vezetősége nem tartotta biztonságosnak az ott elhelyezett színházi könyvtár és múzeum helyzetét. 1945 augusztusában megindult a tárgyalás a két intézmény között, s novemberben létre is jött az egyezség. Így került be az anyag a könyvtárba vagy még az év végén, vagy 1946 legelején. Gondozását *Hajdú* A. László, a színház volt titkára és *Pataki* József színész, a gyűjtemény egykori őre és könyvtárosa látta el, hely híján a *Hírlaptár* folyosóján. A szomolnoki után ez volt tehát a második, teljesnek tekinthető, összefüggő színházi gyűjtemény, mely a könyvtárba került. Állománya szövegeknyvekből, kevés színháztörténeti szakkönyvből, színházi zsebkönyvekből, színlapokból, képekből és abból az irattári töredékből tevődik össze, amely — ma már ki nyomozhatatlan okokból — nem került fel 1937-ben az Országos Levéltárba.

A szövegeknyvtár rendező-, sűgő-, ügyelő, s olvasópéldányok összessége, s elvben a színház megnyitásától az 1952—53-as színiévd befejeztéig bemutatott és felújított darabokat tartalmazza. Gyakorlatban viszont arról tanúskodik a gyűjteményről 1928-ban megkezdett és 1943-ban félbemaradt napló, hogy bekerült az állományba jó néhány olyan színdarab is, mely az első színészgárda tagjaié volt a vándorlás éveiben. Feltehető, hogy *Udvarhelyi* Miklós, *Déryné*, *Pály* Elek, *Megyeri* Károly és a többiek, akiknek nevét a bejegyzések őrzik, ily módon vették meg a színházi könyvtár alapját és szaporították későbbi ajándékozással is. A darabok közt számtalan nevezetes autográf szöveg található. *Versey* Ferenc (*Kotzebue: Szerelem gyermeke*, 1792), *Fáy* András (*A külföldiek*, 1837), *Balog* István (*Ludas Matyi*, 1838), *Garay* János (*Jósige*, 1836), *Katona* József (*Jolánta*, 1812), *Szigligeti* Ede (*Árgyl és Tündér Ilona*, 1853), *Vörösmarty* (*Czillei és a Hunyadiak* 1844), *Vajda* János (*Ildikó* 1857), *Arany* János (*a Szentivánéji álom* címlapja 1864), *Csiky* Gergely (*Buborékok, Nóra* 1884), *Reviczky* Gyula (Ibsen *Nórán* fordítása 1889), *Gárdonyi* Géza (*Annuska*, 1903) — s ezzel csak néhány nevet említettünk, s az egésznek csak elenyésző hányadát, ízelítőül. Hiszen pl. *Vörösmarty*, aki alapításától, 1843-tól kezdve tagja volt a drámabíráló bizottságnak,

Kassa

Orvók Bélet. 244. Szám.

Ma Szerdán Januárius' 27na 1830,
a' Nemzeti Dall, és Színjátészó - Társaság által
elő fogadótal:

A' BÜBÁJOS VADÁSZ.

Babonás Dalljáték 3 Felvonásban. — Műsiját az szerette Weber
Maria Károly. — Fordította Pály Elek.

S Z E M É L Y E K K :

Ottokár, Cseh Hertsog	Bartha Ur.
Cundó, Fő-Vadász	Szilgyi Ur.
Agátha } a' leányai	Deriné Assz.
Anna	Ilona.
Max } Vadászok	Pály Ur.
Gáspár	Szerdahellyi Ur.
Sámuel, a' Fekete-Vadász	Szentpétery Ur.
Agátha Arnyéka	Mária.
Max Anyának Leike	Horvátné Assz.
Bilián, jobbágy Vadász	Mátéfi Ur.
Egy Remete	Megyeri Ur.

Vadászok. — Parasztlányok. — Tüncemények a' Földön, és Lovagokban — több más kisebb nagyobb tüncemények — a' Boszorkányok láng kerék szekeré 's a' i.

Bémenetel óra rendszereint:

Alsó Páhoj . . . 5 for. — Felső Páhoj . . . 4 for. — Zártszék 1 for.
Első Hely 50 kr. — Nobel Galleria 20 kr. — Galleria 15 kr.

Kézdődik pontba 6 óraker.

A bűvös vadász egyik legkorábbi színlapja. Kassa 1830.

György, *Mátrai Betegh Béla, Náday Ferenc, Ivánfi Jenő, Tóth Imre, Csathó Kálmán, Horváth Árpád* csak a legkiemelkedőbb nevek a rendezők sorában. Az 1930-as évek második feléből *Németh Antal*nak őrizi a gyűjtemény néhány nagy gonddal kidolgozott rendezőpéldányát (*Az ember tragédiájának* 1939-es kamaraszínpadra készült variációját, a *Peer Gynt*t 1941-ből stb.). A rendezői bejegyzések mellett meg kell említenünk a cenzori hivatal ellenőrzésének nyomait is, mely 1833-tól 1866-ig figyelemmel kísérhető, s hiteles dokumentuma a nemzeti és szellemi szabadság korlátozásának. — A szöveggyűjtemény 3171 műből és 5729 db-ból áll. Ez a szám az 1965-ben végzett revízió eredménye. Az anyag utolsó számlálását 1925-ben *Kékny Lajos* végezte, amikor 3635 db-ot tartott nyilván.⁶⁹ 1925—1953 között tehát majdnem megkétszereződött a gyűjtemény. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a múlt századi kéziratok sokszorosítással szemben a 30-as években rendszerezett gépírás több példány készítésére, s megőrzésére adott módot. A szövegek könyvek tárolása, kezelése külön történik. Páratlan értékét azzal is hangsúlyozni kívántuk, hogy kegyeletből megtartottuk régi muzeális raktározási rendjét: a színdarabok a címek betűrendjében, ezen belül pedig előadásuk időrendjében sorakoznak.

vagy *Szigligeti*, aki 1841-től titkár, majd 1858-tól rendező volt sokkal többször szerepel e szövegek könyvekben bejegyzéseivel, javításaival, mint amennyit módunkban állna felsorolni. Színháztörténeti szempontból e rendezői bejegyzések sokkal értékesebbek, mint a szerzői kéziratok. Ilyen pl. *Az ember tragédiájának* 1883-ból való példánya, melyet *Paulay Ede* másolt le, alkalmazott színre, rajzolt és írt tele rendezői elképzeléseivel a mű első hazai színrevitele alkalmával. Konceptióban, mennyiségben *Hevesi Sándor* volt *Paulay*hoz fogható; neki is sok hasonló természetű nyoma lelhető a gyűjteményben (a *Bánk bán* 1930-i, a *Faust* 1927-i, *Goldoni Fogadósnéjének* 1912-i felújításai stb.). *Molnár*

E szövegek könyvek szakszerű feltárásának egyik leghitelesebb forrása és segéd-eszköze a színlapgyűjtemény. 1839-től 1944-ig 59 kötetben, elenyésző hiánnyal őrzi 27 376 színlap a színház 105 esztendejének műsorát. Az 1837-es és 1838-as év 446 színlapja két kötetben, a *Fáncsy*-gyűjteményből, teszi teljessé a sorozatot. Színháztörténeti szempontból igen lényeges az, hogy a századfordulótól (*Tóth* Imre főrendezőségétől kezdve) föllelhető rajtuk a rendező s egyben ügyelő kézjegye és a nyomtatástól eltérő események korrekciója. A felsorolt anyaghoz csatlakozik még 2 kötet (586 db) Nemzeti Kamara Színházi színlap az 1924—1930-as évekből és 3 kötet (2086 db) a Várszínház színlapjaiból 1871—1899-ből.

Volt a színház könyvtárának egy kicsi, összefüggő csoportja: a zsebkönyvek. Számuk alig haladja meg a 40-et. Jelentőségüket viszont az fokozza, hogy az 1837—1870 közötti évekből — a közölt műsor mellett — állandó és részletes beszámoló ad a színház művészi és adminisztratív személyzetéről, 1866-tól kezdve pedig az évi zárszámadásokról is.⁷⁰ Tekintettel arra, hogy a színház irattára elpusztult, a zsebkönyvek ebben a vonatkozásban a fenti évekre forráspótló anyagnak minősülnek.

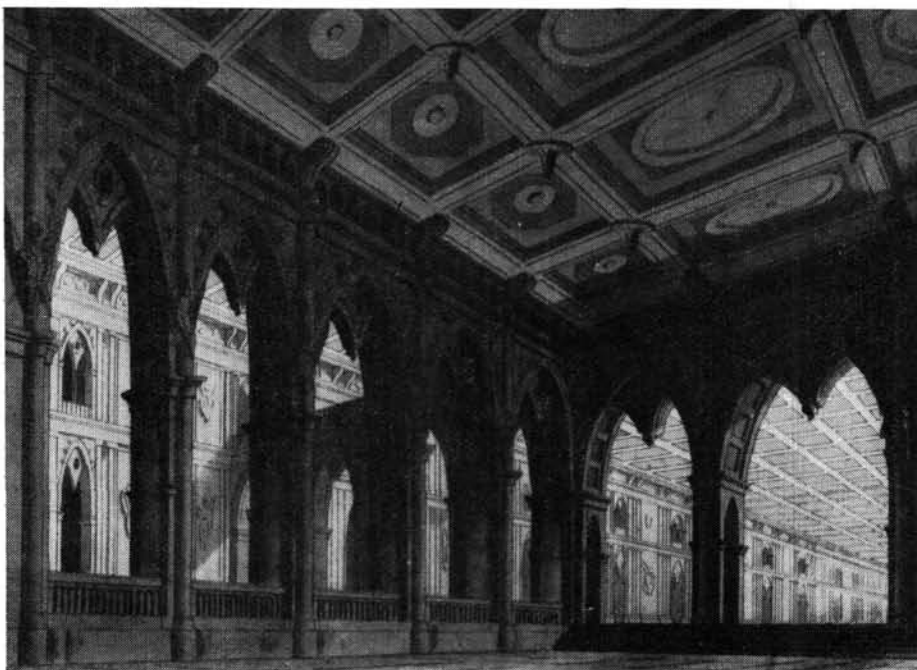
Az irattár pusztulásáról már többször esett szó. Az eredeti állományt *Rexa* Dezső és *Pukánszky* leírásából ismerjük.⁷¹ A megmaradt anyag — alig lehet az eredetinek 5%-a — részben *Pukánszky* monográfiájának II. kötetében található,⁷² részben abban a másolatban, mely tőle 1962-ben került a Színház-történeti Tárhoz. A Nemzeti Színházból hozzánk került töredék jóformán minden évből tartalmaz néhány iratot, valamint próba- és díszletkönyveket, kellékes, jelmez- és ruhatári könyveket, igazgatósági jegyzőkönyveket, drámapírálói ítéleteket az 1856—1905 közötti évekből, drámapírálói bizottsági jegyzőkönyveket 1876—1888 és 1908—1911-ből, titkári, pénztári, leltári naplót s egyéb adminisztrációs nyilvántartásokat. — Igen érdekes és jelentős az a 18 dobozban tárolt kéziratos gyűjtemény, melyben jelmezkimutatások és számlák vannak, többségben az 1870—1890-es évekből. Némelyikben szövetmintát is mellékeltek a jelmez leírásához. Ez a — sajnos szintén csak töredékesen megmaradt — gyűjtemény is érdekes adatokat szolgáltat a színház kosztümtervezésével kapcsolatban.

A szövegek könyvek kiegészítő része s egyben a produkcióknak fontos dokumentuma a közel 5000 darabot számláló képgyűjtemény. Olajfestmények (*Déryné*, *Kántorné*, *Fáncsy* Ilka, *id. Lendvay* Márton, *Munkácsi* Flóra, *Feleki* Miklós, *Tóth* József stb.) és *Barabás* Miklós, *Marastoni* József és *Jakab*, *Kohlmann* Károly többiben feldolgozott metszetei⁷³ (melyek zömmel a színház alapító tagjait, kosztümös szerepeiket, valamint néhány színházépületet és színházbelsőt ábrázolnak) alkotják a képgyűjtemény kisebb, de értékesebb felét. A másik fele fényképekből áll, az 1860-as évek ma már fakuló műtermi felvételeiből, s az egyre tökéletesedő fototechnika segítségével megörökített színészportrékból és jeleneteképekből. Külön említést érdemel a centennáris év 16 produkciójának 16 kötetben megőrzött anyaga, annak illusztrálására, hogy mi a színpadi mű képes dokumentumainak legideálisabb konzerválási formája. — Eredeti díszletterv igen kevés volt a képgyűjteményben. Egyetlen félbőr kötéses díszletalbum került hozzánk, mely az 1874—1894 közötti években színre vitt darabok színpadképeit tartalmazza. Közülük három kép tervezőjét meg tudtuk állapítani: *Lehmann* Mór 1874-ben a *Rienzi*hez, *Horn* Róbert 1878-ban a *Fourchambault* családhoz és *Spanraft* Ágoston 1894-ben a *Rafael*hez készített terveinek másolatát őrzi a kötet. A többi kép tervezője eleddig ismeretlen; nem is meghatározott darabhoz készült

mindegyik, hanem ún. típusdíszlet, melyre *Staud Géza* is utal munkájában.⁷⁴ *Oláh Gusztávnak* is van ebben az anyagban 5 pasztellrajza, a *Bánk bán* 1930-as felújításának tervei.

*

Jóval kisebb terjedelmű, de színháztörténeti szempontból páratlan értéket jelentő gyűjtemény volt *Bedő Rudolfé*. Ez is még a Színháztörténeti Tár létrejötte előtt került a könyvtárba. 1947-ben, *Hajdú A. László* fölterjesztésében van az első nyoma, az utolsó a vétel létrejöttekor, 1948 decemberében.⁷⁵ Mindkettő az anyag vázlatos felsorolását tartalmazza; részletes kimutatás híján ebből rekonstruálható, hogy mi volt benne. A kéziratok közt *Petőfi-* és *Arany-*levelek; *Lajos* bajor király levelei *Bulyovszkynéhoz*; *Kelemen László* működésére vonatkozó iratok, kimutatások, nyugták; levelek a Nemzeti Színház ügyeivel kapcsolatban; iratok *Egressy Gábor* kormánybiztosi tevékenységére és a Nemzeti Színház tagjainak 1848-as működésére vonatkozóan, stb. A könyvgyűjteményben vidéki városi színházak monográfiái, a Nemzeti Színház megnyitásának előzményeit és a megnyitást tárgyaló kiadványok, számos közismert színész- emlékirat, 4 db olasz nyelvű operalibretto a XVIII. századból stb. Az aprónyomtatványok között számos színészhez intézett vers és alkalmi köszöntő mellett a legnagyobb értéket 37 db színházi almanach jelenti. Mind olyan példányok, melyek hiányoztak a könyvtár állományából, s melyek azóta feldolgozást nyertek a már többször említett bibliográfiában. Mivel azonban ott nem jelöltük darabonként a zseb-

C. *Maurernek* tulajdonított díszletkép a XVIII. századból. (*Bedő-gyűjtemény*)

*Bulyovszkyné Szilágyi Lilla a Stuart Mária címszerepében és jeleneteiben. Triptichon.
(Bedő-gyűjtemény)*

könyvek provenienciáját, ezen a helyen soroljuk fel őket: Arad 1820, 1826, 1832 (2 db), 1833, 1834, 1835, 1852; Ofen 1827, 1831, 1832; Pest 1811, 1814, 1836 (2 db), 1838; Debrecen 1869, 1871 (2 db); Eger 1847; Esztergom 1835, 1841? Kassa 1865? Kolozsvár 1845, 1856, 1861, 1864, 1872, 1874? Marosvásárhely 1869; Nagyvárad 1853; Pápa 1838; Pécs 1860; Rimaszombat 1865; Székesfehérvár 1865; Temesvár 1848, 1850. — A gyűjteményben levő pesti, budai és vidéki színlapok mind a Nemzeti Színház megnyitását megelőző időből származnak.

A képanyag olajfestményeket és metszeteket tartalmaz, de legértékesebb része a 76 darabból álló színezett díszletterv, figurino és vázlat, melyet az említett vázlatos felsorolás — nyilván *Bedőtől* kapott felvilágosítás alapján — „a pozsonyi főúri színházak” anyagaként jelöl meg. Minthogy a díszlettervek a hátlapjukon fellelhető datálás alapján 1762–1834 között készültek, s több kéz stílusjegyeit viselik magukon, tüzetes vizsgálatra van szükség annak eldöntéséhez, hogy a már agnoszkáltakon kívül melyek származnak Girolamo *Le Bontól*, melyek Carl *Maurertől* (mindketten megfordultak Pozsonyban), esetleg melyek fognak még új nevet felvetni. S azt is meg kell még fejteni, hogy melyik pozsonyi színház számára készültek a díszletek.⁷⁶ — A képgyűjteménynek van egy ritka, a maga nemében páratlan darabja: *Lajos* bajor király triptichonja, mely *Bulyovszkyné*

Szilágyi Lillát Stuart Mária szerepében ábrázolja, középpütt egyedül, a szárnyképeken jelenetekben. A képek fémre égetett technikával készültek, az ébenfa tokot kívül-belül finom ötvösmunka díszíti, s az egészet kék színű bőrtok védi. Bedőhöz, az átvételi irat tanúsága szerint, az Ernst-gyűjteményből került.

2

1949 júniusában Dénes Tibort nevezte ki a könyvtár főigazgatója osztályvezetővé,⁷⁷ s ezzel létrejött a Színháztörténeti Tár mint önálló szervezeti egység. Anyaga először a Bródy Sándor utcában, a volt Törley-palotában került felállításra, majd 1950 tavaszán a főigazgatóság jelenlegi helyének egy részén, 4 szobában. A hely azonban hamarosan szűknek bizonyult, mert megkezdődött az 1949-ben államosított színházak régi anyagának, valamint a velük kapcsolatos megszűnt, vagy átszervezett intézmények dokumentumainak beáramlása. A gyűjtemény 1952-ig maradhatott ezen a helyen. Ez idő alatt kapta meg az *Eszterházy-irattárat* 1949-ben, a Vígszínház teljes és a Művész Színház töredékes anyagát, a *Budapesti Színházgatók Szövetsége* irattárát, a *Színészek Országos Nyugdíjintézetének* óriási könyvtári és tárgyi gyűjteményét 1950-ben, az *Irodalmi Alap* szöveggyűjteményét és a *Színpadi Szerzők Egyesületének* anyagát 1951-ben.

Az *Eszterházy-iratok* eredetileg a levéltár anyagával együtt Kismartonban voltak. Onnan került a levéltár nagy része a 20-as évek végén először a várbeli

Eszterházy-palotába, majd az ostrom előtt az Országos Levéltárba. Ma is itt található. Az *Acta Musicalia* és *Acta Theatralia* jelzetű, 4437 aktaszámmal jelölt, de kb. kétszer ennyi darabot számláló, színházi vonatkozású iratesoprotot Hárich János levéltáros még az ostrom előtt kiválogatta s ez került 1949-ben a Színháztörténeti Tárhoz. Az irattár még feldolgozatlan, csak a *Haydnra* vonatkozó akták regesztáit állította össze Valkó Arisztid⁷⁸ s ugyanezen témakörű iratok szolgáltak forrásul a *Haydn-émlékkönyvhöz*,⁷⁹ valamint a Haydn-émlékév több külföldön és itthon megjelent kiadványá-

Balog István: *Ludas Matyi* c. művének sűgópéldánya, a szerző kézírásával. (Nemzeti Színház gyűjteménye)

javarészt ebben találhatók. — A képgyűjtemény részint műtermi felvételekből áll, részint, igen kis mennyiségben, jelenetképekből. A 20-as évek második felétől rendszeresen készültek színpadképek is, aminek nyilván a díszletek megörökítése volt a célja. Kár, hogy ez a nagyon hasznos kezdeményezés is félbemaradt — vagy csak a képek töredékes része került a Színháztörténeti Tárba. — Az irattári anyag megmaradt teljes egészében s rendezésre és feldolgozásra vár. A színház dokumentumainak sorát 7 kötet újságkivágot zárja be, melyben 1923-tól 1944-ig követhető a műsor sajtóviszhangja.

Ugyancsak 1950-ben, *Várkonyi Zoltán* volt igazgató ajándékképpen kaptuk meg a Művész Színház (1945—1949) szöveggyűjteményének egy részletét. Az 1952-ben ezt követő 23 színdarab, továbbá a képek és sajtókivágotok, valamint az 1954-ben kapott irattári darabok együttese is csak csonka, s ma már nem is pótolható töredéke a színház 5 éves működésének.

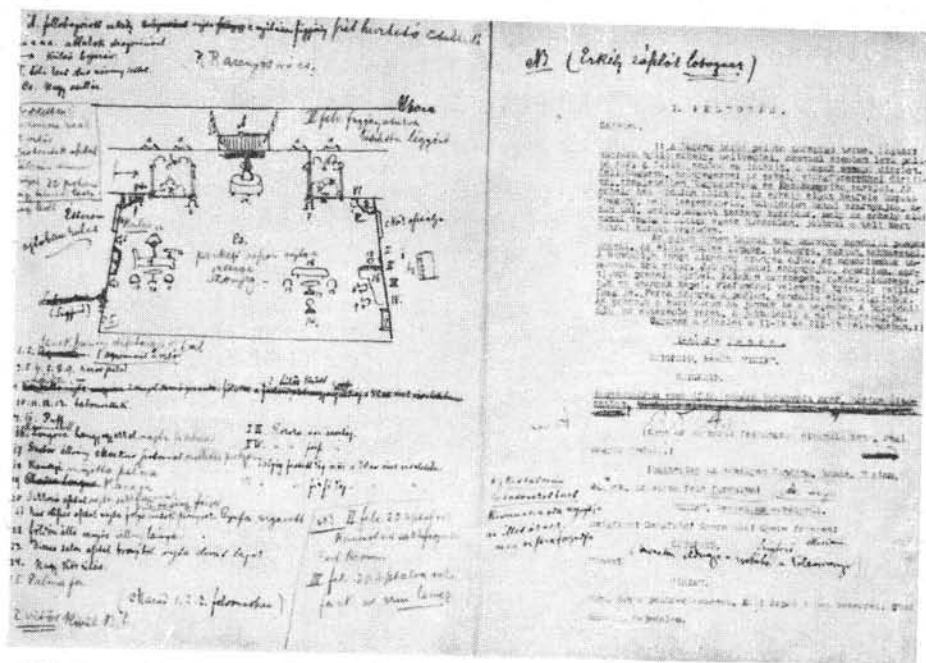
A *Budapesti Színigazgatók Szövetsége* 1918-ban alakult. Osztályunkra került irattára 1919-től 1942-ig 71 tékányi aktát tartalmaz.

A *Színészek Országos Nyugdíjintézete* megalakulásának történetével az 1840-es évekre nyúlik vissza. Mindegyik színházon belül, tehát a Nemzeti Színháznál, a Népszínháznál és a Vígsháznál is volt a színészek érdekeinek és nyugdíjügyeinek, a segélyezési kérdéseknek, ha kezdetleges fokon is, képvisellete. Országos egyesületi formát 1873-ban *Színészek Országos Egyesülete* néven nyert ez az érdekképviselő. A színháztörténeti osztálynak juttatott gyűjtemény írásos, és tárgyi emlékekkel gazdagította anyagunkat. Az írásos dokumentumok közt említést érdemelnek pl. a *Nyugdíjintézet* alapszabályával, annak módosításával kapcsolatos iratok; *Bényei István* egykor volt színésznek, színigazgatónak, az egyesület titkárának, majd elnökének levelezése; *Kassai Vidornak*, a budai, majd pesti Népszínház színészeinek levelei; a *Kövessy Vár* elnevezésű, *Kövessy Albert* kezdeményezésére a színészek segélyezésére 1924-ben alapított társaság működését tartalmazó iratok; az ország szintársulatainak és színikerületeinek 1879-től beosztására vonatkozó dokumentumok, tervezetek. — Folyóirat tekintetében igen fontos szaporulatot jelentett az, hogy tulajdonunkba került a *Színészegyesület* hivatalos közleménye, a *Színészek Lapjának* 1883-tól 1937-ig terjedő sorozata, mely néhány év kivételével teljesnek mondható. — A gyűjtemény számos színlapot és fényképet is tartalmazott, fővárosi és vidéki színiéletünkre vonatkozóan egyaránt. A fényképek között egyik legbecsesebb dokumentum egy két bársonyba kötött album. Ebben *Krecsányi Ignác* buda-temesvári színigazgatónak a Budai Színkörben 1903. július 4-én bemutatott *Éjjeli menedékhelyéről* készült fényképek vannak. A műnek ez volt Magyarországon az első magyar nyelven elhangzott előadása. — A gyűjtemény a Nemzeti Színház után a legtöbb tárgyi emléket juttatta a Színháztörténeti Osztálynak: *Kassai Vidor* festményeit a fiatal *Jászai Mariról* és önmagáról. Pályájuk együtt indult a budai Népszínháznál. Önarcképét falemezre festette, valamint azt a 20 színészportrét és jelmezes képet is, melyről *Cenner Mihály* tesz említést⁸². Összesen 10 fára festett képet tartalmazott a gyűjtemény hozzánk kerülésekor. A zöme lappang még valahol; bízunk benne, hogy elő fog kerülni egyszer. A többi festmény közül kiemeljük még a *Hegyi Arankát*, *Nyárai Antalt*, *Tapolczai Dezsőt*, *Blaha Lujzát* ábrázolókat, a gipszszobrok közül *Újházi*, *Egressy* mellszobrát (melyet állítólag *Kassai Vidor* készített). A sort számtalan ezüst- és babérkoszorú, jubileumi szalag s más apró tárgyi emlék zárja be.

A Színháztörténeti Tár vegyes magyar és idegen nyelvű színdarabgyűjteményét az a több ezerre rúgó anyag alapozta meg, melyet a *Színvadi Szerzők Egyesületének* államosítása után és az *Irodalmi Alap* közvetítése révén kaptunk 1951-ben. Ebben az anyagban két típus különböztethető meg. Az egyik az érintetlen, bejegyzések nélküli szöveg. A *Színvadi Szerzők Egyesületétől* ez a típus került hozzánk, mert ezeket használták hazai és külföldi közvetítés céljára. A másik típus — amely valószínűleg kisebb-nagyobb vidéki színházi és színgazgatói gyűjtemények töredéke — számunkra sokkal értékesebb. Igen sok vidéki előadás dátumáról ad hírt a sűgők bejegyzései révén, amiről esetleg ez az egyetlen, színlapot is pótló hiteles dokumentumunk. De meg rendezői bejegyzéseket is találunk bennük, a szereplők nevénél meg szereposztást. S bár kevés a valószínűsége annak, hogy eredeti rendezői koncepció lappang bennük, feltárásuk hozhat még meglepő eredményeket.

Kisebbszámú, igen jelentős ajándék volt ugyanebben az évben *Mészáros Sándor Lászlónak*, a Nemzeti Színház színészének és 1922—1944 között titkárnak nyomtatott színdarabokból és a vidéki színházi épületeket, helyiségeket, valamint a színtársulatok állomáshelyeit 1936 és 1943 között nyilvántartó katalógusa.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ajándékképpen került a Színháztörténeti Tárba a Nemzeti Színház sajtóarchívuma az 1927—1944 közötti évekről és a Nemzeti Színház már említett 16 kötetnyi képgyűjteményét kiegészítő 2438 db jelenetkép, *Németh Antal* igazgatásának további éveiből.

Jókai Mór: *A Barangok* c. színművének rendezőpéldánya, Jókai Mór és a rendező bejegyzéseivel. (Vigszínház gyűjteménye)

Az Operaház 1951-ben a Színháztörténeti Tárnak ajándékozta 1855 darabot számláló eredeti kosztümterv-gyűjteményét. Ezeknek egy részéről megállapítható, hogy *Kéméndy Jenő*nek, az Operaház szcenikai főfelügyelőjének, jeles díszlet- és jelmeztervezőnek (1895—1925) munkája, de igen sok közte az ismeretlen kéztől eredő terv is. A magyarországi színpadi kosztüm történetének megírásánál jelentős forrás lesz ez a gyűjtemény is.

3

1952 januárjától *Keresztury Dezső* lett a Színháztörténeti Tár vezetője. A Guszev utcai tágasabb helyen történt elrendeződés után következő feladat az osztály gyűjtőkörének, munkájának, feladatainak, a nemzeti könyvtár egészébe való szerves beilleszkedésének pontos megfogalmazása volt. Ekkor tisztázódott a könyvtár többi osztályaihoz való viszonya is.⁸³

A profil kialakulása következtében a Kézirattár, Zeneműtár, Kisnyomtatványtár és a Színháztörténeti Tár között bizonyos anyagfélések kicserélése kezdődött, s az elkövetkező évek során fokozatosan le is bonyolódott. A Kézirattártól megkaptuk az 1944-ig oda bekerült színlapgyűjteményeket, fényképeket és azokat a szövegekönyveket, amelyek nem voltak jelentős szerzői autográfok, hanem másolatos, vagy nyomtatott szövegek, színházi sűgőkönyvek. Ebbe a kategóriába tartozott pl. a szomolnoki német műkedvelő színház sűgőkönyv-gyűjteménye. A Zeneműtártól ugyancsak néhány sűgőkönyv és egy kevés képanyag került hozzánk. A Kisnyomtatványtár átadta színlapjait a magyar színháztörténetétől 1958-ig bezárólag. Ettől az évtől ugyanis a kötelezpéldányok felemelt száma a Színháztörténeti Tárnak is biztosítani tudott egy-egy példányt. Mindezek ellenében a Színháztörténeti Tár átadta a Kézirattárnak a Levéltár gyűjtőkörébe vágó kéziratokat és a nevezetes autográf színdarabokat — ha ez utóbbiaknak leválasztása nem jelentette egyszersmind valamelyik gyűjtemény megcsonkítását. A Nemzeti Színház és a Vígszínház szöveggyűjteménye természetesen érintetlenül maradt. A Zeneműtáré lett minden, még az osztályon lappangó kottaféle.

A tárgyi emlékek hovatarozását is e gyűjteményközi csere keretében tisztáztuk. Minden olyan tárgyat, amely a már ismertetett gyűjtemények valamelyikével került a Színháztörténeti Tára, (szobor, emlékplakett, szalagok, koszorúk, egy-egy nevezetes színész használati tárgyai, színpadi kelléke, sminkládája stb.) a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Osztályának adtuk át. Onnan ezeknek egy része, tudomásunk szerint a Színháztudományi Intézet tulajdonába ment át.

A Színháztörténeti Tár gyűjtőköre az alábbi öt csoportra tagolódik: *a)* színházi szakirodalom (magyar szakmunkák, magyar vonatkozású külföldi irodalom és néhány alapvető, összefoglaló jellegű külföldi szakkönyv; *b)* szöveggyűjtemény (rendező-, sűgő-, olvasó-, ügyelői példányok); *c)* színlapok és aprónyomtatványok; *d)* színházi képek (eredeti díszlet- és jelmeztervek, metszetek, fényképek, nyomatok); *e)* színházi irattárak.

A gyarapodás módja a kötelezpéldány-szolgáltatás mellett egyre inkább a vásárlásra korlátozódott. Olyan, teljesnek nevezhető színházi gyűjtemény, mint a Nemzeti Színházé, vagy a Vígszínházé, nem került többé hozzánk. Számottevő magángyűjteményről már nincs tudomásunk. A néha előforduló színészi

hagyatékok levelezési része a Kézirattárba kerül, a többi rész pedig az egészen személyi vonatkozású emlékekre (kép, színlap, újságkivágat stb.) korlátozódik.

a) A színházi szakirodalmon belül is külön gyűjteményként kezeljük a Színháztörténeti Tárban jellegüknel fogva a színházi zsebkönyveket, melyek rendezett, feldolgozott állapotban vannak azóta, mióta a már idézett bibliográfiájuk elkészült. Ez az anyag egy ízben gyarapodott nagyobb mennyiséggel, amikor 1959-ben 19 db-ot vettünk *Forgách* Bélától. Közülük kerültek az alábbi évjáratok a bibliográfiába: Győr 1844, 1845, Kassa 1868, Kolozsvár, 1830, 1842, Székesfehérvár 1853. A többit másodpéldányként, mint egyre ritkább dokumentumot vásároltuk meg.

1961 májusában egy a maga nemében páratlan, s országos viszonylatban is egészen egyedülálló gyűjtemény került a Színháztörténeti Tárbá: a *Magyar Amatőr Mágusok Egyesületének* könyvtára. A bűvészet tudományát angol, francia és német nyelven tanító 229 könyv, 356 kötetnyi folyóirat, minimális egyesületi iratanyag, kép és plakát alkotja a könyvtár igen töredékesen megmaradt anyagát.

b) Színdarabgyűjteményünk már az osztály létrejöttékor több ezer művet tartott nyilván. Ezt 1952-ben a Fővárosi Levéltárból hozzánk került 606 db német nyelvű színmű gazdagította. Az anyag a budai és pesti német színház műsorát megőrző könyvtár, kéziratos és nyomtatott sűgópéldányokból áll. Feltárásukat *Pukánszkyé Kádár* Jolán végezte el, amikor a két német színház történetét feldolgozta.⁸⁴

Olasz és német nyelvű XVIII. század végi és XIX. század eleji librettógyűjteményünk 75 darabot számlál, s a már említett *Bedő*-féle gyűjteményen kívül az *Eszterházy*-anyaggal, 1951-ben a keszthelyi *Festetich Könyvtár* anyagából, 1953-ban pedig a Belügyminisztériumon és az Országos Könyvtári Központon keresztül jutott el hozzánk.

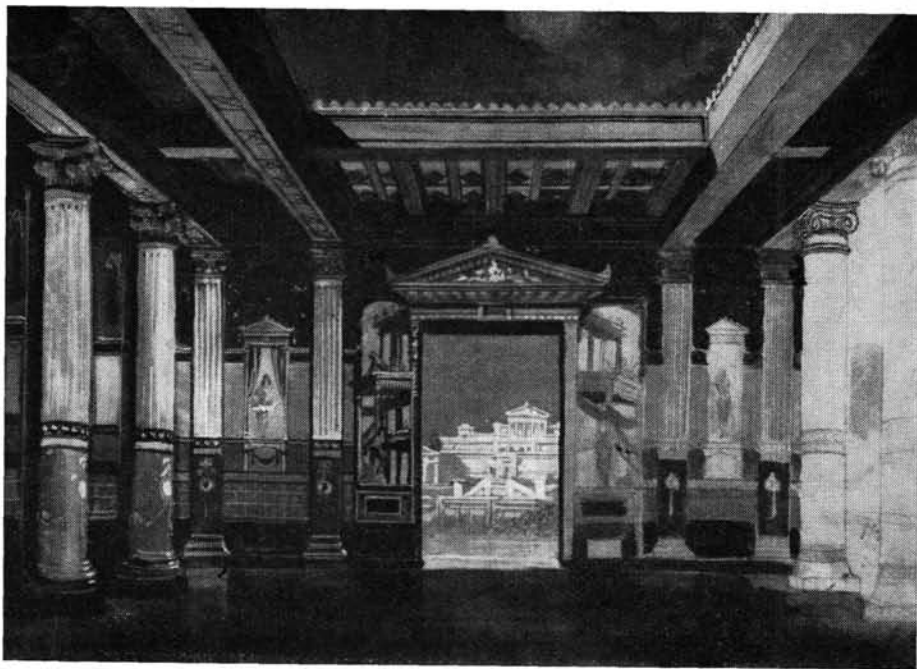
Magyar nyelvű színdarabgyűjteményünk egyik fontos szaporulata 1953-ban volt, amikor *Góth* Sándor 35 darabból álló *Molière*-fordításokat tartalmazó gyűjteményét megvettük. 1954-ben került az osztályra az Operaházból hosszú hányattatás után a Népszínház könyvtára.⁸⁵ Ez a gyűjtemény szövegekönyvekből és a hozzájuk tartozó kottaanyagból állott. Felölelte a Népszínház 1875—1908 közé eső működésének műsorát, mely 521 bemutatott, illetve felújított művet jelent. A közel 1000 darabból álló könyvtár rendező- és sűgópéldányai szinte kivétel nélkül kéziratosak. A kottaféleket a *Zeneműtár* kapta, a színművekről pedig osztályunkon készült egy olyan adattár, mely a színház pontos műsorrendjét is feltünteti.⁸⁶ A szövegekönyvek némelyikének értékét autográf volta emeli: *Berczik* Árpád: *Veteránok* 1886, *Jókai* Mór: *Bolondok grófja* 1887. *Hevesi* Sándor rendezője volt a Népszínház-Vígoperának fennállása egyetlen esztendejében. *Szemere* György nyitódarabja, a *Bolond Istók* (1907), *Csiky* Gergely *Nagymama* c. vígjátékának zenés változata (1908) őrizi rendezői kéznyomát.

1958-ban kaptuk meg a Nemzeti Színháztól *Krecsányi* Ignác buda — temesvári színgazgató színházi könyvtárának 1207 darabból álló gyűjteményét. Kottaanyaga ennek a könyvtárnak is a *Zeneműtár*ba került. Ezzel a könyvtárral teljesebbé vált *Krecsányi* Ignác hagyatéka, mely, mint említettük, 1924-ben került a *Kézirattár*ba s a kéziratos anyagon kívül 1162 színlapot foglalt magába az 1873—1914 közötti évekből.⁸⁷ A színlapok száma újabb 72-vel szaporodott. Ezek a színdarabok feldolgozása során kerültek elő, mert be voltak ragasztva a sűgő-

és rendezőpéldányokba. A szövegekönyvek túlnyomó többsége itt is, mint a többi korabeli színházi könyvtárban, kézíratos, s majdnem minden darabhoz mellékelve volt a kiszerepezett anyag. A szerepek közül, mire osztályunkra került a gyűjtemény, igen sok elveszett. Néhány jelentősebb mű szerepeit, ha hiánytalanul megmaradtak, muzeális szempontból megőriztük.

c) Színlapgyűjteményünk alapját azok a kisebb egységek teremtették meg, melyekről az eddigiekben már szót ejtettünk (*Szinnyei, Fáncsy, Rakodczay, Krecsányi, Uránia, Nemzeti Színház*). 1956-ban ez a gyűjtemény a Belvárosi, Magyar és Andrássy Színház műsorát hirdető színlapokkal gazdagodott, szám szerint 506 db-bal. 1959-ben vásároltuk meg a kolozsvári színház 330 színlapját az 1910–1915 közötti évekből. Volt még néhány kisebb, de igen értékes szaporulatunk: 1964-ben a Pest és Nógrád megyei Levéltár a Színháztörténeti Tárnak ajándékozta a *Nemzeti Dall és Színjátszó Társaság* 1830. január 1-től december 30-ig terjedő, egykötetes gyűjteményét. A 179 db színlapot tartalmazó kötet a *Társaság* az évi, Kassa—Máramarossziget—Kolozsvár—Debrecen—Kassa városát érintő vándorútjának műsorát foglalja magában. *Jeney* Ferentől vásároltunk 14 színlapot Brassó, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy városából, a „nemzeti dalszínész társaság”, *Kilényi* Dávid társulatának 1844-es színiévadjából. *Pataki* Józsefnétől 26 db besztercebányai német színlapot vettünk meg az 1860–61-es évadnak abból a részéből, amikor *Joseph Lange* színigazgató járt ott társulatával.

d) Képgyűjteményünk a Színháztörténeti Tár első önálló esztendejéhez

Spannraft Ágoston díszletterve *Shakespeare Troilus és Cressida* c. színművének a Nemzeti Színházban 1900-ban bemutatott előadásához

viszonyítva megtízszereződött. Itt is csak a legfontosabb és legértékesebb szerzeményeinket említjük meg, köztük elsőül azt a 3 metszetet, melyet *Reza* Dezsőtől szereztünk: Lodovico *Burnacini*nek (1636—1707), a XVII. század jeles építész-festőcsalád tagjának műveit. *Burnacini* közel 30 esztendeig élt Bécsben, a császári udvar szolgálatában. Gazdag munkásságának eredményeit az Österreichische Nationalbibliothek, az Albertina és néhány európai közgyűjtemény őrzi. Vásárlás és hagyaték útján került hozzánk *Jaschik* Álmosnak és *Jaschik* Álmosnének 815 darabot számláló gyűjteménye. A díszlettervek, figurinók és vázlatok többségükben a Nemzeti Színház részére készültek 1937—1944 között, amikor *Jaschik* né díszlettervezője volt a színháznak. Férje csak egy-egy darab megtervezésére vállalkozott (*Csongor és Tünde*, *Peer Gynt*, *Madarak*, *Roninok kincse* stb.). *Jaschik* nének 1944 utáni tervei is megtalálhatók e gyűjteményben, más színházak és film számára.

1955-ben vásároltunk *Laszka* Gézától, a Színházak Központi Festőműtermeinek egyik legrégebb munkatársától egy 42 képből és egy vázlatkönyvből álló gyűjteményt. Ennek legértékesebb darabja a vázlatkönyv és 10 festmény, mely *Pietro Travaqlia* munkája. *Travaqlia* milánói származású festőmester volt, aki valószínűleg 1771-ben került *Eszterházára* díszlet- és jelmezfestőként. E vázlatkönyv ottani működésére vonatkozóan tartalmaz értékes anyagot, és igen sok támpontot nyújtott *Horányi* Mátyás munkájához, s valószínűleg haszonnal fogják forgatni mindazok, akik a hazai díszletfestés történetével óhajtanak foglalkozni. A *Laszkától* vásárolt többi kép közül *Burghardt* Ágoston két képét tudtuk megfejteni: *A görög rabszolga* c. operetthez 1899-ben, a *Mikádó* címűhöz 1891-ben tervezte a díszleteket, mindkettőt a Népszínház részére. *Molnár* Árpád *Lohengrin*-díszlete (1910?) szintén ebben az anyagban volt.

1955—1959 között elkezdtük az eredeti díszlettervek tervszerű gyűjtését. Ennek jegyében vásároltunk *Báthly* Istvántól, a két háború közötti fővárosi színházi sokat foglalkoztatott díszlettervezőjétől összesen 97 db-ot; *Pán* József özvegyétől a hagyaték 164 darabját, javarészt filmekhez készült terveket (*Életjel*, *Semmelweis*, *Feltámadott a tenger*).

1957-ben 4 színezett metszettel gyarapodtunk: a nagy olasz díszlettervező-és építész-család egyik tagjától, J. G. *Bibienától* származnak e művek, s így a XVIII. századi nagy-barokk korszakot is képviseli osztályunkon néhány terv.

1959-ben *Márffy* Ödön festőművésznek (1878—1959) *D'Annunzio: A holt város* c. darabjához készített tervét vettük meg. A darabot a Thália Társaság mutatta be 1907-ben. A terv a művésznek egyetlen színházi díszlete.

Ugyanebben az évben került hozzánk *Spanraft* Ágostonnak, a Nemzeti Színház (1872—1877) és az Operaház (1884—1910) neves díszletfestőjének 10 db részint ismert, részint még agnoszkálatlan terve. Az előbbieik közé tartozik a *Gyöngyhalászkához* (Operaház 1888), az *André Chénier*-hez (Operaház 1897), a *Psyché* c. baletthez (Operaház 1906) és a *Troilus és Cressidához* (Nemzeti Színház 1900) készült terve.

Neogrády Miklós a Vígszínháznak volt állandó díszlettervezője 1940—1949 között. Gyűjteményünkben 52 díszletterv képviseli munkásságát, éppen ebből a korszakból.

Németh Antal révén közel 2000 olyan fénykép került birtokunkba, mely a Nemzeti Színház képanyagát egészíti ki. Különösen becsesek azok az albumok és képek, melyek *Az ember tragédiájának* a már meglevő centennáris Nemzeti

Kéméndy Jenő jelmezterve a Bánk bán operaházi előadásához

Színház Kossuth-díjas tervezőjének 833 darabból álló művésznak 1936—1960 közötti, egész eddigi működését dokumentáló művei szerepelnek.

1965-ben került hozzánk Bánffy Miklósnak saját művéhez, *A nagyúrhoz*, Kolozsvár számára 1942-ben készített 4 díszlete és 3 figurínója. A szerzemény azért jelentős, mert Bánffynak igen kevés műve maradt fenn.

Színház-beli és 1939-es Nemzeti Kamara Színház-beli anyaga mellé a Hamburgban 1937-ben, Frankfurt am Mainban 1940-ben, és újra a Nemzeti Színházban 1941-ben lezajlott felújításáról adnak képes dokumentációt. A *Csongor és Tündének* is szaporított képbeli megörökítése: az 1942-es berlini és 1943-as szófiai előadások anyagával.

1961-ben a Magyar Foto vállalatától igen kedvező feltételek mellett vásároltunk mintegy 7000 db fényképet. Ily módon jutottunk az 1946—1961 közötti évek fővárosi színiéletének páratlan gyűjteményéhez.

1965-ben, amikor a Pestmegyei Petőfi Színház megszűnt (1958—1964) és beolvadt az Állami Déryné Színházba, megvásároltuk a társulat működésének egyetlen fellelhető, 118 darabból álló képgyűjteményét.

Végül zárjuk le a sort az utóbbi évek legjelentősebb eredeti díszletterv-szaporulatának felemlítésével: 1962-ben vettük meg Varga Mátyásnak, a Nemzeti

gyűjteményét. Ebben a

1966-ban *Pekáry István Csongor és Tünde*-díszleteivel (1942) és a *Ludas Matyi* bábváltozatához készített bűbájos színpadképeivel és báburaival (1952) ismét olyan művész alkotásaival gazdagodtunk, akit nem színházi, hanem festőművészi munkássága tett európai hírnévű — s így a mi szerzeményünket unikumá.

1966-ban vettünk 60 figurinót *Nagyajtay Teréz* Kossuth-díjas művésztől, aki a Nemzeti Színháznak 1927—1965 között volt kiváló tervezője. A rajzok többsége a Nemzeti Színház számára tervezett műveiből való.

S végül, reméljük ezentúl is folytatható vállalkozásként, elkezdtük gyűjteni a második világháború utáni fiatalabb nemzedék műveit is. Elsőként *Köpeczi Bócz Istvántól*, a Madách Színház díszlet- és jelmeztervezőjétől vásároltunk 90 jelmez- és 23 díszlettervet. Ezek az 1949—1965 között bemutatott darabokhoz készültek, az *Úttörő*, *Fővárosi Operett*, *Ifjúsági*, *Petőfi*, *Madách* és *Bábszínház* produkcióihoz.

c) Irattári anyagaink sokféleségének illusztrálására említjük meg, hogy a már felsoroltakon kívül 1954-ben a Thália Társaság iratainak csekély töredékét vettük meg *Bánóczy Lászlónak*, a Társaság egyik alapító tagjának özvegyétől.

1956-ban, *Nagy Adorján* halála után, hagyatéka a család ajándékaiként a Színháztörténeti Osztályra került. *Nagy Adorján* 1919-től haláláig a Nemzeti Színház tagja volt, 1925-től pedig tanárként működött, ugyancsak haláláig, a Színművészeti Akadémia majd Főiskola tanáraként. A hagyatéka legjelentősebb része a helyes és szép kiejtés, a színpadi beszéd, a versmondás kérdéseit fejtegető előadásait és dolgozatait tartalmazza; ehhez járulnak a színész és közönség egymáshoz való viszonyáról, a színházi reformokról szóló írások, s azok, melyekben nagy művekről s nagy kortársakról tesz vallomást. A tanulmányokból a közel-múltban válogatott kiadvány készült.⁸⁹

1958-ban a *Magyar Artista Egyesület* csonka irattára is a színháztörténeti osztályra került, olyan nyilvántartásokkal együtt, melyekből ennek a speciális művészetszakszervezetnek személyi ügyei rekonstruálhatók.

1959-ben és 1962-ben gyarapodott a Nemzeti Színház irattára tetemes mennyiséggel. Az első alkalommal *Németh Antal*, a színház volt igazgatója (1935—1944), nekünk ajándékozta igazgatása idejének másolatban megőrzött irattárát, nyilvántartásokat, sok archivális anyagot, színdarabokat és képeket. Ily módon birtokunkban van 9 színiévad összefüggő akta-anyaga, mely forrása lesz annak a könyvnek, mely *Pukánszky Kádár Jolán* monográfiáját folytatni kívánja. A Nemzeti Színház irattárának második alkalommal az a másolatban megmaradt iratesemő hozott gazdagodást, melynek feldolgozására nem került sor a fenti monográfiában.

1962-ben került osztályunkra a *Magyar Színészek Szakszervezetének* az 1945—1948 közötti évekről megmaradt anyaga, mely szervezeti, gazdasági és igazolási ügyeket tárgyaló aktákat foglal magában.

*

A Kézirattár, mint régen, ma is bőséges színháztörténeti anyag birtokába jut, valahányszor nagyobb hagyatéka vagy gyűjtemény kerül oda. Ilyen természetű szaporulatról az Országos Széchényi Könyvtár évkönyveiben két ízben is találunk beszámolót. Az 1962 után közösen szerzeményezett hagyatékok, gyűjtemények

(Németh Antal, Csathó Kálmán, Bajor Gizi, Harsányi Zsolt, Kosáry Emmi, Rajnai Gábor) szintén igen gazdagok színházi vonatkozásban.

A Hírlaptár színházi anyagának szaporulatáról azért nem szükséges megemlékezni, mert a kötelespéldány-szolgáltatás ezt magyar vonatkozásban egyszer s mindenkorra rendezte. Külföldi periodikák közül minden nyelvterületen egy-egy reprezentáns folyóirat szolgáltatja a szakmába vágó híreket.

A Zeneműtár gyűjti a Színháztörténeti Tár dokumentumainak zenei vonatkozású tartozékát.⁹⁰

*

A Színháztörténeti Tárban mindennemű anyag rendezett, vagy feldolgozott állapotban található. A színházi szakirodalmat tartalmazó könyvtárnak betűrendes és szakkatalógusa van; címléírását a Könyvfeldolgozó Osztálytól kapjuk. A színházi zsebkönyvek gyűjteménye külön egységként, a róluk készült bibliográfia feldolgozási rendjében, a városok alfabetikus rendjében s ezen belül időrendben található.

Említettük, hogy a Nemzeti Színház szövegeknyveit muzeális egységképpen, külön kezeljük. Ezekről végleges címléírás készül, mely a könyvtár címléírasi szabályait veszi alapul, s kiegészíti azokkal az adatokkal, amelyek a szövegeknyv és az előadás speciális ismérvei és tartozékai: a bemutató, vagy felújítás helye, ideje, a rendező neve, fontos bejegyzések felüntetése, stb. A szövegeknyvekről készült katalógust abc-rendben állítjuk fel. Többi szövegeknyveinket két nagy gyűjteményben gyűjtjük: egy magyar és egy idegen nyelvűben. Mindkettőnek van egy úgynevezett rövidített címléírással készült (csak szerzőt, fordítót, címet feltüntetve) katalógusa. Ez a katalógus a nevek és címek rendjében van felállítva.

Színlap- és aprónyomatvány-gyűjteményünket a helységnevek betűrendjében s ezen belül időrendben, dobozokban tároljuk. Részletes feldolgozásuk későbbi terv, munkaerő kérdése.

Képanyagunkat a színészek és szindarabok abc-rendjében, méret szerint, dobozokban őrizzük. Feldolgozásuk folyamatban van. A róluk készülő címléírás a darabcímen, a szerző nevéen, az előadás helyén és idején kívül felsorolja az ábrázolt szereplőket szerepeik megnevezésével, továbbá a díszlet- és jelmeztervező nevét s végül a kép formai adatait. Ezt a címléírasi rendszert magunk dolgoztuk ki, ismertetése megjelent nyomtatásban is.⁹¹

Egyedül irattári anyagunk nincs rendezett állapotban, hanem részben tékázva, részben csomagolt formában vár feldolgozásra.

Az elmondottakban megpróbáltuk vázlatosan összefoglalni az Országos Széchényi Könyvtár színháztörténeti anyagának, majd magának a Színháztörténeti Tárnak keletkezését, gyarapodását. A vázlatosságot hangsúlyoznunk kell, mert apró részletekbe helyszűke miatt nem bocsátkozhattunk.

Végezetül pedig, a gyűjtemény méreteinek illusztrálására, közöljük az 1965-ös és 1966-os év során végzett revíziós munkálatok eredményét:

szakkönyvtár	3 368 mű	3 863 kötet
szövegeknyvtár	24 163 mű	28 899 kötet
színlap és apró- nyomatvány	312 210 db	
képgyűjtemény	66 912 db	

Az irattár, becslésünk szerint, több tízezerre tehető aktát tartalmaz.

1. Szarvasi Margit: *Magánkönyvtáraink a XVIII. században*. Bp. 1939. (Az OSZK kiadványai 7.)
2. Staud Géza: *Magyar kastélyszínházak*. Bp. 1963. II. 92. 1.
3. *Catalogus Bibliothecae Hungaricae Francisci Comitis Széchényi*. Tomus I. Pars I. Sopronii 1799.
4. Néháynak ismertetését és egynek facsimile-kiadását ld. Pukánszkyne Kádár Jolán: *Színészettörténeti vonatkozású pesti és budai nyomtatványok a XVIII. századból a Nemzeti Múzeum könyvtárában*. = *Bibliofil Szle.* 1925. 56—61. 1.
5. Kollányi Ferenc: *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára*. Bp. 1905. *Fraknói Vilmos: Gróf Széchényi Ferenc*. Bp. 1905. (*Magyar Történeti Életrajzok*.)
6. U. o. 190. 1.
7. *Catalogus Bibliothecae Hungaricae Francisci Comitis Széchényi*. Pars. I. Sopronii 1799. Pars II. *Index Alter Libros Bibliothecae Hungaricae... Duobus Tomus Comprehensos in Scientiarum Ordines Distributos Exhibens Pesthini*, 1800. Supplementum I. Posonii 1803. Index 1803. — Supplementum II. Sopronii 1807. Index Pestini, 1807.
8. *Catalogus*. Tom. I. 212. 1.
9. Ismertetését ld. Staud Géza: *Magyar kastélyszínházak*. I. 57. 1.
10. Ismertetését ld. u. o. 26 s. kk. 11. Hankiss Elemér—Berczelé A. Károlyné: *A Magyarországon megjelent színházi zsebkönyvek bibliográfiája*. Bp. 1961.
11. Kollányi i. m. 96. 1.
12. *Fêtes célébrées à Tyrnau par la jeune noblesse de l'Académie Royale*. Tyrnau 1765. *Catalogus* I. 407. 1.
13. *Catalogus manuseriptorum Bibliothecae Nationalis Hungaricae Széchényiano-Regnicolaris*. Sopronii 1815. I—III.
14. III. 431. 1.
15. Szrogh Sámuel (1764—1829) a miskolci játékszínnek 12 éven át igazgatója. V. ö. *Színnyei: Magyar Írók XII*. 1113. has.
16. Hankiss—Berczeliné i. m. 241 és 243. sz.
17. I. 292. 1.
18. U. ott.
19. I. 687—688. 1.
20. I. 304—305. 1.
21. Nyíry Erzsébet: *Werthes Frigyes Ágost Kelemen pesti évei (1784—1791)*. Bp. 1939. 46. 1.
22. Hankiss—Berczeliné i. m. 96. sz.
23. Rondel, Auguste: *La bibliographie dramatique et les collections de théâtre en France*. = *La Bibliophilie*. XV. évf. 9—11. sz.
24. Kremmer Dezső: *Bayer József színészettörténeti könyvtára*. *Könyvt. Szle.* 1917. 46—51. 1. Dezső Alajos: *Bayer Józsefnél. Színházi Élet*. 1919. 10. sz. Kádár Jolán: *Bayer József*. = *Budapesti Szle.* 1921. 123—130. 1.
25. Staud Géza: *A magyar színház történet forrásai*. I. Bp. 1962. 46. 1. A következőkben: Staud: *Források*.
26. Kelemen László *naplója és feljegyzései*. Bp. 1961. (*Színház történeti könyvtár 1.*)
27. *Magy. Könyvszle.* 1917. *Évnyegyedés jelentés*. Hankiss—Berczeliné i. m. 10. 1.
28. *Magyar Színészeti Kiállítás a Városligeti Műcsarnokban*. Leíró katalógus. Bp. 1890.
29. Kaposi József: *A színészeti kiállítás*. *Magy. Szle.* 1890. 35. sz.
30. Vértessy Jenő: *A Fánacsy-féle színlapgyűjtemény a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában*. = *Magy. Könyvszle.* 1908. 201—222. 1.
31. *Magy. Könyvszle.* 1911. *Évi jelentés*.
32. Ezekről ld. Cenner Mihály: *Magyar színházi kiállítások és gyűjtemények*. (*Színház tört. Ért.* 1954. 115—124. 1.)
33. Makkai László: *Könyvek — Gyűjtők — Könyvtárak*. *Magy. Könyvszle.* 1938. 294—312. 1.
34. *Színészetiink történetének ügyében*. = *Főv. Lapok*. 1881. 132. sz.
35. Az OSZK színlapgyűjteménye.
36. Az adatokat, ahol más forrást nem jelölök meg, az OSZK-nak a *Magyar Könyvszemlében* megjelent évi, ill. évnegyedés jelentéseiből veszem.
37. Váczy János—Rédeyné Hoffmann Mária: *Irodalmi levelestár I*. Bp. 1923. (*A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Címjegyzéke IX.*)

38. Halász Gábor: *Justh Zsigmond ismeretlen naplói és más kézíratai.* = *Magy. Könyvszle.* 1939. 159—164. l.
39. Kereszty István: *Könyvtárunk zenei gyűjteménye.* = *Magy. Könyvszle.* 1902. 417—425. l. Isoz Kálmán: *Zenei kéziratok.* Címjegyzék. III.
40. Áldásy Antal: *Hg. Khevenhüller—Metsch József emlékiratai a Nemzeti Múzeumban.* = *Magy. Könyvszle.* 1903. 158—165. l.
41. Vértesy Jenő: *Szigligeti kézíratai a Nemzeti Múzeum Könyvtárában.* = *Magy. Könyvszle.* 1914. 97—110., 217—239. l.
42. Idevágó főmúve *A komáromi magyar színház története 1811—1835.* Komárom 1881—1884.
43. Esztégár László: *Újkori kéziratok. A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene.* Bp. 1902.
44. Vértesy Jenő: *A Magyar Nemzeti Múzeum sűgőkönyvei.* = *Magy. Könyvszle.* 1909. 211—243. l. U. a.: *A Magyar Nemzeti Múzeum újabb sűgőkönyvei.* U. o. 1916. 145—159. l.
45. Gragger Róbert: *Deutsche Puppenspiele aus Ungarn.* *Archiv für das Studium der deutschen Sprachen und Literaturen.* 1925. Hlaváts Elinor: *Német bábjátékosaink.* Bp. 1940. (*Német Néprajztanulmányok* III.)
46. Jászai Mari emlékiratai. Sajtó alá rend.: Lehel István. Bp. 1927. *Jászai Mari írásai.* Válogatta: Debreceni Ferenc. Bp. 1955.
47. Vértesy Jenő: *E. Kovács Gyula levelezése a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában.* = *Magy. Könyvszle.* 1907. 289—299. l.
48. U. a.: *Egressy Gábor iratai a Magyar Nemzeti Múzeumban.* = *Magy. Könyvszle.* 1904. 46—66. l.
49. Kádár Jolán: *Rakodczay Pál irodalmi hagyatéka a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában.* = *Magy. Könyvszle.* 1923. 111—121. l.
50. U. a.: *Krecsányi Ignác hagyatéka a Nemzeti Múzeum Könyvtárában.* U. o. 1925. 81—92. l.
51. Vértesy Jenő: *A szomolnoki műkedvelő színtársulat könyvtára a Nemzeti Múzeum könyvtárában.* = *Magy. Könyvszle.* 1912. 224—229. l.
52. Staud: *Források* I. 42—43. l.
53. Pukánszky Kádár Jolán: *Az Országos Széchényi Könyvtár színházszétörténeti forrásanyaga II. Az újonnan rendezett színlapgyűjtemény.* = *Magy. Könyvszle.* 1931. 38—55. l.
54. Bayer József: *Shakespeare drámái hazánkban.* Bp. 1909. U. a.: *Schiller drámái a régi magyar színpadon és irodalmunkban.* Bp. 1912.
55. *Magy. Könyvszle.* Évi jelentések. A színlapok számának csökkenése részben az ország területének megkisebbedésével, részben a színlapok technikájának módosulásával függ össze, amennyiben egy lapra több előadás műsora kerül.
56. *Kollányi,* i. m. 108—109. l.
57. Így innen valók az 1827-es és 1828-as pesti, s az 1823-as székesfehérvári magyar színházi zsebkönyvek.
58. Pesti német zsebkönyvek: 1793, 1813, 1820; köszöntők: 1811, 1814, 1821. Pesti magyar zsebkönyvek: 1810, 1813, 1837, 1843, 1845; köszöntők: 1816, 1824. Kassai magyar zsebkönyv: 1830. Kolozsvári magyar zsebkönyv: 1831.
59. *Hankiss—Berczeliné i. m.*
60. *Staud: Források* II. 14. l.
61. Kereszty István: *A hazai időszaki sajtó 1910-ben.* Melléklet a *Magy. Könyvszle* 1911. évfolyamához.
62. Jónás Alfréd: *Színházi lapok az Országos Széchényi Könyvtárban.* = *Magy. Könyvszle.* 1943. 74—76. l.
63. U. a.: *Színházszétörténeti adatok az Országos Széchényi Könyvtárban.* = *Magy. Könyvszle.* 1940. 293—297. l.
64. V. ö. id. cikkeimet *Magy. Könyvszle.* 1925. 81. és 1931. 31. l.
65. *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára.* Bp. 1902. (*Fejérpataky László: A könyvtár múltja és jelene.* 3—14. l.)
66. A kérdés egész irodalmát részletesen összefoglalja Isoz Kálmán: *A Nemzeti Múzeum zenei gyűjteményeinek kialakulása.* = *Magy. Könyvszle.* 1928. 11—27. l.
67. Barna Ferdinánd: *A Magyar Nemzeti Múzeumi Széchényi Országos Könyvtár rendezéséről.* = *Magy. Könyvszle.* 1876. 127—134., 173—183. *Fejérpataky i. m.*
68. Pukánszky Kádár Jolán: *Az Országos Széchényi Könyvtár színházszétörténeti forrásanyaga I.* = *Magy. Könyvszle.* 1928. 28—40. l.
69. Kék Lajos: *A Nemzeti Színház sűgőkönyvei.* = *Bibliofil Szle.* 1925. 197. l.
70. *Hankiss—Berczeliné i. m.* 98—110. l.
71. Reza Dezső: *A budapesti Nemzeti Színház könyv- és levéltára.* Bp. 1908. (*Múzeumi és*

- Könyvtári Értésítő. 11. évf. 2—3. sz.) Pukánszky Kádár Jolán: *A Nemzeti Színház levéltára.* = *Levéltári Közl.* 1938. 186. l.
72. Pukánszky Kádár Jolán: *A Nemzeti Színház százéves története.* Bp. 1938. II. köt.
73. Nagy Zoltán: *A lithográfia története a XIX. században.* Bp. 1934. Bedő Rudolf: *Feljegyzések Barabás Miklós színészarcsképeiről.* = *Színháztört.* Ért. 1954. 207—209. l. Cenner Mihály: *Magyar színésportrék I—II.* Bp. 1963—1966.
74. Staud: *Források* III. 14. l.
75. 480/1947. OSZK irattár. — 241/1948. OSZK irattár.
76. Horányi Mátyás: *Eszterházi vigasságok.* Bp. 1959. 30. l.
77. 291/1949. OSZK irattár.
78. Valkó Arisztid: *Haydn magyarországi működése a levéltári akták tükrében.* I. *Zenatudományi tanulmányok.* VI. Bp. 1957. — U. a.: *Haydn magyarországi működése a levéltári akták tükrében.* II. *Zenatudományi tanulmányok.* VIII. Bp. 1960.
79. *Haydn emlékére. Zenatudományi tanulmányok.* VIII. Bp. 1960.
80. *Horányi i. m.*
81. Berczeli A. Károlyné: *A Vígszínház műsora.* Bp. 1960. (*Színháztörténeti füzetek* 33.)
82. Cenner Mihály: *Magyar színésportrék.* Bp. 1966. II. 15. l.
83. Az osztályok közötti profilírozás kérdését az 1952. február 23-i osztályvezetői értekezlet döntötte el.
84. Kádár Jolán: *A budai és pesti német színesztet története 1812-ig.* Bp. 1914. (*Német philológiai dolgozatok* XII.) — U. a.: *A pesti és budai német színesztet története 1812—1847-ig.* Bp. 1923.
85. Berczeli Károlyné: *A Népszínház könyvtára.* Bp. 1959. *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve.* 1958. 369—378. l.
86. Berczeli Károlyné: *A Népszínház műsora.* Bp. 1958. (*Színháztörténeti füzetek* 20.)
87. Pukánszky Kádár Jolán: *Krecsányi Ignác hagyatéka a Nemzeti Múzeum Könyvtárában.* = *Magy. Könyvszle.* 1925. 81. l.
88. *Horányi i. m.*
89. Nagy Adorján: *Színpad és beszéd.* Válogatta: Belia György. Bp. 1964.
90. J. Hajdú Helga: *A Kézirattár állományának gyarapodása a felszabadulás óta.* *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 1957. 108—126. l. — Papp Ivánné: *Újabb színesztet történeti vonatkozású levelek a kézirattárban.* *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 1961/1962. 253—268. l. Dezsényi Béla: *Az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptára.* *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve.* 1957. 84—107. l. Vécsey Jenő: *Az Országos Széchényi Könyvtár zenei gyűjteményének fejlődése az elmúlt tizenöt évben.* *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 1958. 80—97. l.
91. Horányi Mátyás: *A színháztörténeti képanyag katalogizálásának kérdéséhez.* *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve.* 1957. 301—306. l.

Die Theatergeschichtliche Sammlung der Nationalbibliothek Széchényi

J. PUKÁNSZKY-KÁDÁR—E. BERCZELI-MONORI

Die Theatergeschichtliche Sammlung, als eine Sondersammlung der Nationalbibliothek Széchényi, entstand im Jahre 1949. Unsere ersten theaterwissenschaftlichen Materialien stammen aber aus der Gründungszeit der Bibliothek.

Bereits in der Hungarica-Bibliothek des Stifters, Ferenc Széchényi, finden wir Schuldramen, auf das heimische fremdsprachige Schauspiel und auf die Anfänge der ungarischen Bühne bezügliche Material; sowohl theoretische Werke, als auch Textbücher. Das handschriftliche und gedruckte theaterwissenschaftliche Material der Bibliothek war so umfangreich, dass sie in dieser Hinsicht unter den ungarischen Büchereien den ersten Platz einnahm.

Ausser der Széchényischen Sammlung vermehrte sich das theaterwissenschaftliche Material aus Privatbibliotheken. Die bedeutendste theaterwissenschaftliche Sammlung besass József Bayer (1851—1919), der erste Geschichtsschreiber des ungarischen Schauspiels. Auch diese Sammlung, wie die von Széchényi, enthielt Handschriften, gedruckte Texte, Ta-

schenbücher, Theaterzeitungen und Theaterzettel. Leider geriet nur ein Bruchstück dieses wertvollen Materials in die Nationalbibliothek. Auch József Szinnyei d. Ä. (1830—1913) hat die Bibliothek mit sehr wertvollen, aus der Zeit vor 1870 stammenden Theaterzetteln und Theateralmanachen beschenkt.

Die übrigen Quellen des Zuflusses, Sammlungen und Nachlässe von Schauspielern, enthielten zumeist Materialien mehr persönlichen Charakters. Die Theaterzettelsammlung Lajos Fácnsys besteht aus Theaterzetteln von 1829—1844, die ausnahmslos Erinnerungen aus seinem Wanderleben und seiner Bühnentätigkeit vertreten. Auch die Theaterzettelsammlungen des Schauspielers Pál Rakodczay und des Theaterdirektors Ignác Krecsányi richteten sich nach demselben Gesichtspunkt.

Eine andere wichtige Quelle bildeten die Memoire und die hinterlassene Korrespondenz von Bühnendichtern, Kritikern, Schauspielern und Theaterleuten. Die Handschriftenabteilung, die ihrem Sammelkreis entsprechend die Korrespondenzen aufbewahrt, besitzt sehr viele, vom theaterwissenschaftlichem Gesichtspunkt bedeutende Briefe.

In der Theatergeschichtlichen Abteilung befinden sich auch einige Theatralia-Sammlungen, die als vollständig betrachtet werden können. Die erste hat unsere Bibliothek noch im Jahre 1900 erhalten: die Bibliothek, das Archiv und die Noten der Schmöllnitzer deutschen Amateur-Theatergesellschaft. Die andere, für die Jahre 1837—1944 vollständige Sammlung ist die des Nationaltheaters, die das Theater im Jahre 1946 der Nationalbibliothek übergab. 1949 wurden die Theater und andere verwandte Institute (Verein der Bühnendichter, das Pensionsinstitut usw.) verstaatlicht und auch ihre Bibliotheken wurden in die Nationalbibliothek einverleibt. Auf diesem Weg haben wir noch eine vollständige Sammlung erhalten: die aus Textbüchern, Bildern, Theaterzetteln und Aktenstücken bestehende Sammlung des Lustspieltheaters (1896—1949).

Einen immensen Wert vertreten die *Acta Musicalia* und *Acta Theatralia* des Esterházy-Archivs, die von der *Haydn*-Forschung auch bisher ausgiebig benützt wurden.

Auch die uns übergebene Bibliothek des Volkstheaters, sowie die Theatralia-Sammlung Ignác Krecsányis sind beinahe vollständig, obwohl die Theaterzettel und Aktenstücke des ersten in einem anderen Budapester Institut und das handschriftliche Material des letzteren schon seit 1924 in unserer Handschriftenabteilung aufbewahrt werden.

Seit dem Ende des zweiten Weltkrieges haben wir weder durch Nachlässe, noch durch Privatsammlungen eine so grosse Quantität an Material erhalten als infolge der Verstaatlichung, und es wird immer unwahrscheinlicher, dass wir solche noch bekommen werden. Eine Ausnahme hiervon bedeutete nur die Sammlung Rudolf Bedös. Aus dieser Sammlung sind einige sehr wertvolle Stiche, Bühnenbilder, Taschenbücher und Handschriften zum Vorschein gekommen. Einen besonders hervorragenden Wert vertritt die Bühnenbilder- und Figurino-Sammlung, in welcher Skizzen von Carl Mauer und Girolamo Le Bon entdeckt wurden, und welche noch viel unbearbeitetes Material über das Pressburger Theaterleben im XVIII. Jh. enthält.

Indem wir auf die Entdeckung noch unbekannter theaterwissenschaftlicher Schätze nicht verzichten wollen, sammeln wir laufend die unserem Sammelkreis entsprechenden Dokumente des Theaterlebens unserer Tage.

Die folgende kleine Statistik, in welcher die verschiedenen Arten unseres Materials zahlenmässig verzeichnet sind, soll über die Theatergeschichtliche Sammlung einen Überblick bieten.

Theoretische (theaterwissenschaftliche) Literatur	3 863 Stücke
Textbücher	28 899
Theaterzettel und Einblattdrucke	312 210
Bilder	66 912
Archivmaterialien	ca. 500 000